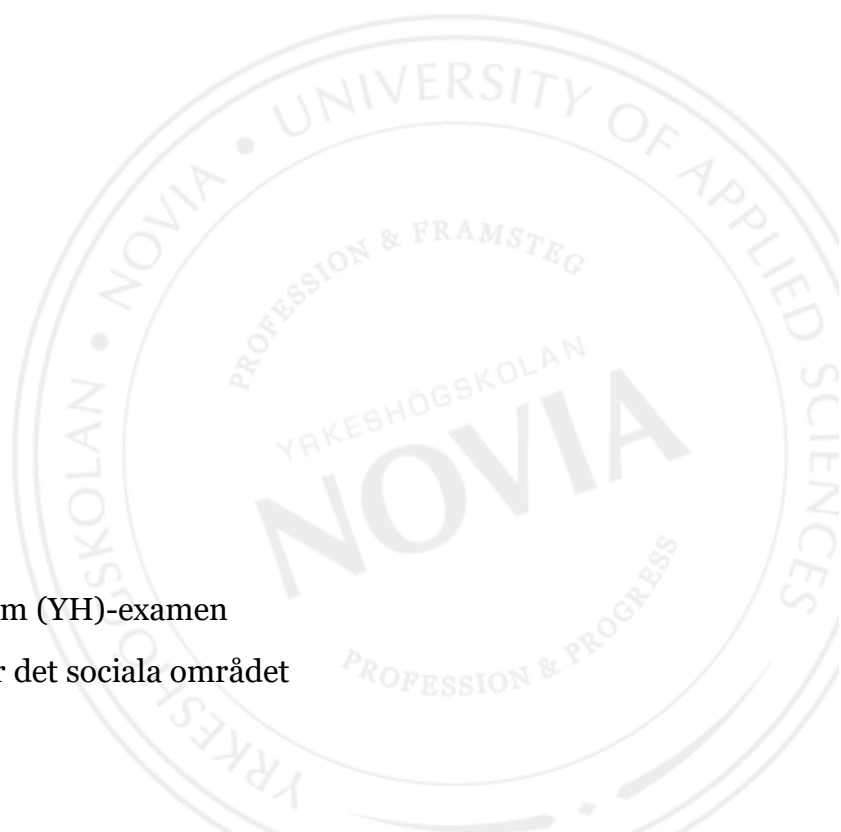

Brottsprevention

En kvalitativ studie av kriminellas upplevelser av brottsprevention

Victoria Dahlbacka

Examensarbete för Socionom (YH)-examen
Utbildningsprogrammet för det sociala området
Vasa 2016

EXAMENSARBETE

Författare: Victoria Dahlbacka
Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Vasa
Inriktningsalternativ/Fördjupning: Kriminologi
Handledare: Sonja Kurtén-Vartio och Ralf Lillbacka

Titel: Brottsprevention – En kvalitativ studie av kriminellas upplevelser av brottsprevention

---

Datum 18.4.2016 Sidantal 54 Bilagor 1

Abstrakt

Syftet med detta lärdomsprov är att undersöka fängelsedömdas åsikter om brottspreventiva åtgärder och att ta del av de individuella upplevelserna av dessa samt ta reda på hur avskräckande de olika brottspreventiva åtgärderna upplevts vara av respondenterna. Arbetet behandlar också frågor och teorier rörande utvecklingen av kriminalitet.

I den teoretiska delen presenteras olika individfaktorer som kan bidra till ökad risk för att utveckla brottsligt beteende, olika sociologiska förklaringsmodeller till brott, vad brottsprevention innebär samt vilka brottspreventiva strategier vi i Finland använder oss av.

Den empiriska undersökningen har genomförts som kvalitativa intervjuer med personer med fängelsestraff. Hos de flesta respondenter har de allmänpreventiva och individualpreventiva åtgärderna saknat större avskräckande effekt, det är istället de mellanmännsliga relationerna som värdesätts i större utsträckning då personen väljer att avsluta sin kriminella livsstil.

Språk: Svenska Nyckelord: Brottsprevention, kriminalitet, fängelse

---

BACHELOR'S THESIS

Author: Victoria Dahlbacka
Degree Programme: Social welfare, Vaasa
Specialization: Criminology
Supervisors: Sonja Kurtén-Vartio and Ralf Lillbacka

Title: Crime Prevention – A qualitative study on criminals' experiences of crime prevention

---

Date 18.4.2016   Number of pages 54   Appendices 1

Summary

The purpose of this thesis is to examine the opinions regarding crime preventing strategies among sentenced prisoners and to share their individual experiences as well as ascertaining how deterring they experienced the different crime preventing strategies to be. The work will also touch on theories concerning the development of criminality.

Presented in the theoretical section will be individual factors contributing to increased risk of developing criminal behaviour, several sociological models explaining crime, an introduction to crime prevention and the strategies employed in Finland.

The empirical investigation was accomplished with qualitative surveys with sentenced prisoners. Most of the participants reported that the general and individual preventing strategies lacked any significant deterring effect, rather it was the interpersonal relationships that were considered when choosing to change their criminal lifestyle.

Language: Swedish   Key words: Crime prevention, criminality, prison

---

Innehåll

Abstrakt

Abstract

1	Inledning.....	1
2	Vad är ett brott?.....	2
2.1	Straff	4
3	Orsaker till brott	4
3.1	Individfaktorer och brottslighet	5
3.1.1	Biologiska orsaker	5
3.1.2	Psykiatriska/psykologiska orsaker.....	7
3.2	Sociologiska förklaringar.....	9
3.2.1	Chicagoskolan	9
3.2.2	Socialekologisk teori	10
3.2.3	Varierande anknytning	10
3.2.4	Strain.....	11
3.2.5	Subkulturteorier och gäng	11
3.2.6	Stämplingsteorin.....	12
3.2.7	Rutinaktivitetsteorin	13
3.2.8	Teorin om sociala band.....	13
3.2.9	Självkontrollteorin	14
4	Brottsprevention.....	14
4.1	Primär, sekundär och tertiär prevention.....	16
4.2	Preventiva åtgärder som samhällets reaktion på brott	17
4.2.1	Allmänprevention	18
4.2.2	Individualprevention.....	20
4.3	Strategier för brottsprevention i Finland.....	23
4.3.1	Det nationella brottsförebyggande programmet – Trygga tillsammans	24
4.3.2	Strategin för situationellt förebyggande av brottslighet	25
4.3.3	Strategin för socialt förebyggande av brottsligheten.....	25
4.3.4	Det nationella programmet för minskande av våld	27
4.3.5	Det nationella programmet för den inre säkerheten – En tryggare morgondag	27
5	Undersökningens genomförande.....	28
5.1	Metod.....	29
5.2	Etiska frågor.....	30

5.3	Praktiskt genomförande	30
5.4	Analysmetod	31
6	Resultatredovisning och analys	31
6.1	Typ av brottslighet och när den utvecklats	31
6.2	Möjliga orsaker till kriminaliteten	33
6.2.1	Har det inom familjen eller umgängeskretsen förekommit kriminalitet eller missbruk?	33
6.2.2	Finns det bakomliggande neuropsykiatriska sjukdomar?.....	36
6.2.3	Har missbruk del i din kriminalitet?	37
6.3	Upplevelser av brottspreventiva åtgärder	39
6.3.1	Har det avskräckt dig från att begå brottsliga handlingar eftersom du varit medveten om att handlingen är straffbar?.....	39
6.3.2	Skulle det ha avskräckt dig från att begå gärningen om det funnits kapabla väktare på plats?.....	40
6.3.3	Hur långt hade brottsligheten utvecklats innan du blev fast och straffad, har du fått flera straff? Hur avskräckande var straffen?	42
6.3.4	Kunde man ha gjort något för att förhindra den kriminella utvecklingen? ...	46
6.4	Efter straff	48
6.4.1	Återgick du till de gamla banorna eller försökte du hålla dig ifrån brottslighet?	49
6.4.2	Vad gjorde att du valde att sluta?	50
7	Kritisk granskning och slutdiskussion.....	52
	Källförteckning.....	55
	Bilaga	

1 Inledning

Då det var dags att välja ämne för lärdomsprov var det självklart för mig att välja ett ämne som intresserar mig personligen, nämligen brottsprevention. Jag ville ta reda på vilka olika former av prevention som tillämpas och vilka effekterna anses vara. Jag ville också få mera kunskap om de bakomliggande orsakerna till kriminalitet och ta reda på vilka faktorer som kan öka risken för att en människa skall utveckla brottsligt beteende.

För att förstå idén bakom brottsprevention måste man också ha någon slags kunskap om brottslighetens orsaker, jag kommer därför också att studera orsakerna till att människor begår brott. Det finns en mängd olika teorier om varför människor utvecklar kriminalitet, tidigare forskning och teoretiska förklaringar finns både på det individuella och sociologiska planet. Jag kommer i teoridelen att förklara vad ett brott är, redogöra för de vanligaste individfaktorerna som påverkar brottsligt beteende samt ta upp några av de vanligaste sociologiska förklaringsmodellerna för kriminalitet. Dessutom kommer jag i teoridelen också att presentera de finska brottsförebyggande strategierna.

I den empiriska delen har jag valt att använda mig av en kvalitativ intervjumetod. Detta eftersom syftet med studien är att få en djupare förståelse för hur brottspreventionen upplevs av kriminella och få ta del av de kriminellas personliga erfarenheter av hur brottsligheten uppstått och om de anser att man hade kunnat förhindra den kriminella utvecklingen på något sätt.

Syftet med detta arbete är att göra en kvalitativ undersökning av fängelsedömdas åsikter om den allmänna och den individuella brottspreventionen, samt ta reda på hur man upplevt de olika brottspreventiva åtgärderna och vilka effekter de haft. Jag kommer också att försöka ta reda på om det finns specifika bakomliggande orsaker till att personerna utvecklat brottsligt beteende och om denna utveckling kunnat stoppas i ett tidigare skede.

Jag väljer att intervjua en grupp personer som dömts till villkorligt eller ovillkorligt fängelsestraff. Tidigare forskning tyder på att personer som redan har en fängelsedom löper högre risk att fortsätta sitt brottsliga beteende och lätt drar på sig ytterligare en fängelsedom, detta tyder på att avskräckningen inte fungerar lika bra som för en person som inte begått brott och jag vill försöka ta reda på varför man ej upplevt straffrisken som avskräckande.

Jag väljer att undersöka detta ämne eftersom det intresserar mig, jag finner det intressant att hot om fängelsestraff inte tycks verka lika avskräckande på en förbrytare som redan suttit i fängelse jämfört med en person som inte har gjort det. Jag vill försöka finna förståelse för varför en del avskräcks från brottslighet då hot om straff finns och varför en del inte avskräcks. Därför väljer jag att göra en kvalitativ undersökning för att få ta del av fängelsedomdas egna berättelser och upplevelser av de allmänpreventiva och individpreventiva åtgärderna och vilka effekterna varit samt höra om respondenterna har förslag på vad som kunnat hindra eller bromsa den brottsliga utvecklingen. Jag kommer i intervjuerna att försöka finna orsaker som kan ha bidragit till att personen utvecklat brottsligt beteende, för att eventuellt kunna se var man kunde ha satt in en lyckad brottspreventiv åtgärd som kunde ha förhindrat att personen gjort sig skyldig till straffbar handling.

2 Vad är ett brott?

Begreppet brott kan förklaras som en i lag straffbelagd handling. Vilka gärningar som uppfattas som brott är socialt, kulturellt och historiskt bestämt och omfattar sinsemellan väldigt olikartade handlingar som kanske inte har något annat gemensamt än att de är straffbelagda. Vad som definieras som ett brott enligt lag avgörs av samhällets struktur, det vill säga de dominerande värderingarna som råder och lagstiftningen som tillkommit genom politiska beslut. Vad som räknas som brottsligt är något som genomgått stora förändringar genom tiderna. Lagarna är föremål för ständig förändring, handlingar som tidigare ansetts brottsliga avkriminaliseras medan andra handlingar som tidigare ej räknats som brottsliga beläggs med straff. Utöver detta kan de olika brottens straffvärde förändras med tiden. Brotts handlingar som tidigare ansågs vara grova och belagda med stränga straff kan numera värderas som

mindre grova och ge lindrigare straff, och vice versa. Vilka handlingar som är straffbara i Finland definieras av strafflagen (Strafflag 19.12.1889/39; Beccaria, 1998, s. 33; Anttila & Törnudd, 1973, s. 19; Sahlin, 2000, s. 11; Haapasalo, 2008, s. 19; Sarnecki, 2009, s. 20; Ekbohm & Engström & Göransson, 2011, s. 15).

Strafflagstiftning görs i syfte att påverka mänskligt beteende. Detta är en form av allmänprevention (se kapitel 4.2.1). En klar trend i modern strafflagstiftning är att straffhotet är kopplat till en gärning som inbegriper en fara för skada. Enligt Takala finns det tre huvudsakliga lagstiftningstekniker för kriminalisering av gärningar som innebär risker; straff kan påläggas för en gärning som framkallar fara (till exempel för en persons hälsa), för en gärning som består i att man handlar på ett visst sätt, då denna handling typiskt sett framkallar fara och för en gärning som består i att man handlar på ett visst sätt på grund av att lagstiftaren har beslutat att detta slag av handlande typiskt sett framkallar fara (Victor, 1995, s. 40-41; Frände, 2001, s. 32).

De flesta människor anser att det är självklart att brott skall ha påföljande reaktioner, straff, och att påföljderna skall riktas mot den person som förövat brottet. Vilka effekter dessa reaktioner får tycks däremot vara mindre självklart. Enligt Sarnecki kan man dela in förväntade effekter av en brottspåföljd i följande kategorier:

- Prevention
- Rehabilitering
- Vedergällning
- Att återupprätta och kompensera brottsoffer
- Att ge uttryck för den allmänna rättskänslan

Det är den första kategorin, preventionen, som detta arbete kommer att behandla, samt delvis den andra; rehabiliteringen, eftersom också denna kan gå under begreppet prevention (Sarnecki, 2009, s. 428).

2.1 Straff

I Finland tillämpas böter, förvandlingsstraff, ordningsbot och fängelsestraff. Fängelsestraffet kan vara antingen villkorligt eller ovillkorligt. Eftersom detta arbete till stor del kommer att handla om personer dömda till villkorligt fängelse bör här klargöras vad detta straff innebär. Ett villkorligt fängelsestraff innebär att verkställigheten för straffet skjuts upp för en prøvotid. Prövotiden är minst ett år och högst tre år. Domstolen kan bestämma att ett villkorligt fängelsestraff skall verkställas, om den dömde under prøvotiden begår ett nytt brott för vilket personen enligt domstolens prövning borde dömas till ovillkorligt fängelse. För det straff som skall verkställas och det straff som döms ut för brottet begånget under prøvotiden bestäms då ett gemensamt ovillkorligt fängelsestraff. Om den dömde under prøvotiden ej begår nya brott, förfaller straffet då prøvotiden går ut (Strafflag 19.12.1889/39, Frände, 2001, s. 374-375).

3 Orsaker till brott

För att kunna förstå hur man kan förhindra att brottsligt beteende utvecklas bör man också ha kunskap om varför det brottsliga beteendet uppstår. Det är en mängd olika faktorer som spelar in i olika grad då ett kriminellt beteende utvecklas. När en individ bryter mot samhällets normer kan förklaringar sökas hos individen, hos samhället eller hos individens samspel med samhället. Det finns en mängd olika teorier om de variabler som förknippas med ökade risker för brott, och att ge en uttömmande genomgång av alla dessa är varken möjligt eller önskvärt i detta arbete. Men jag kommer kort att presentera några av de vanligaste teorierna (Haapasalo, 2008, s. 23; Sarnecki, 2009, s. 169).

3.1 Individfaktorer och brottslighet

Vilka individfaktorer som anses orsaka kriminalitet hos har förändrats en hel del sedan 1800-talets forskning, då man ansåg att brottsling var något man föddes till. Man har på senare tid byggt vidare på de kunskaper om relationen mellan hjärnans sätt att fungera och individens beteende, som numera kallas för neuropsykologiska faktorer. Det är de neurologiska och psykologiska orsakerna som i dagsläget lyfts fram mest då man pratar om individfaktorer som ökar risken för brottsligt beteende (Blomberg, 1971, s. 137; Ekbom, et. al., 2011, s. 141-145).

3.1.1 Biologiska orsaker

Tanken att brottslighet är ärftligt lanserades år 1876 av Cesare Lombroso, italiensk professor i rättsmedicin. Lombroso menade att brottslingar var av en särskild biologisk typ som man kunde skilja åt från hederliga personer eftersom brottslingen hade sluttande panna, framskjutande underkäke, sammanvuxna ögonbryn och lägre intelligens. Enligt Lombroso låg den kriminelle mannen närmare aporna i utvecklingen jämfört med en normal man (Anttila & Törnudd, 1973, s. 27; Sarnecki, 2009, s. 138-139; Ekbom, et. al., 2011, s. 141).

Nuförtiden vet man bättre än att kriminella kan identifieras på grund av ett speciellt utseende, men under årens lopp har en hel del olika teorier om ärftlighet formulerats. På 1960-talet upptäcktes det att män med en extra Y-kromosom var vanliga bland interner vid anstalter för kriminellt belastade mentalpatienter, man trodde då att man hittat genen för brottslighet. Men då man gjorde mer omfattande kromosomanalyser av nyfödda pojkar och vuxna män visade det sig att de allra flesta män med en extra Y-kromosom fanns bland befolkningen utanför anstalterna (Ekbom, et. al., 2011, s. 141).

Så kallade tvillingundersökningar och studier bland adopterade barn är viktiga källor då det gäller att studera genetiska faktorer som kan bidra till brottslighet och skilja dem åt från

miljöfaktorer. Resultaten kan dock vara svårtolkade på grund av svårigheterna att definiera brottslighet och att denna definition skiljer sig åt mellan olika forskare. Två stora skandinaviska adoptionsstudier har gett överensstämmande resultat i fråga om genetiska faktorer. I studien visade det sig att brottslighet hos de adopterade barnen hade ett starkare samband med brottslighet hos de biologiska föräldrarna än med brottslighet hos adoptivfamiljen. Om den biologiska pappan var kriminell ökade detta sönerns risk att utveckla brottslighet, även om far och son aldrig hade träffats. Men det finns ingen ödesbestämd utveckling till kriminalitet. Av de adoptivbarn i studien vars biologiska föräldrar var brottslingar blev 84 procent inte själva kriminella, så procenten som utvecklade kriminalitet var inte så hög (Anttila & Törnudd, 1973, s. 28; Ekbom, et. al., 2011, s. 142).

Sören Sigvardsson vid Umeå universitet har studerat arvets betydelse vid utveckling av alkoholmissbruk och av kriminalitet kopplat till missbruk. Han gjorde tillsammans med professor Michael Bohman på 1930- och 1940-talet en adoptivstudie av barn som placerats i adoptivhem där de inte hade släktingar. Alla barn i studien hade placerats i adoptivhemmet innan de fyllt tre år. Han studerade sedan alkoholmissbrukets utveckling i de två generationerna där barnen vuxit upp skilda från sina biologiska föräldrar. Man fann ett signifikant samband mellan missbruk bland söner och biologiska föräldrar, men andelen missbrukare hade sjunkit bland söner, så adoptionen hade i vissa fall kunnat bryta utvecklingen av missbruk (Ekbom, et. al., 2011, s. 142).

Anlagen som bidrar till risken att bli missbrukare består av flera olika komponenter. Genomgående gäller att om varken arv eller miljö disponerar för missbruk, är sannolikheten att man utvecklar missbruk mycket låg. Om miljön är riskfylld ökar risken att utveckla missbruk. Om man kombinerar denna riskfyllda miljö med ett biologiskt arv är risken att missbruk utvecklas ännu högre. Där både arv och miljö samverkar är alltså risken för utveckling av missbruk mycket stor (Ekbom, et. al., 2011, s. 142).

I Sigvardssons studie kunde man identifiera två olika typer av missbrukare med koppling till kriminalitet. I den största gruppen bestående av 75 procent av missbrukarna, fanns ingen särskild kriminalitet och missbruket hade utvecklats relativt sent. Den andra mindre gruppen utvecklade missbruk i ungdomen, och missbruket kombinerades med allvarlig kriminalitet.

Sambandet med alkoholmissbruk hos de biologiska föräldrarna och hur det gått för denna lilla grupp av bortadopterade var mycket stor. Så man kan alltså dra slutsatsen att risk för missbruk och kriminalitet kan nedärvas, men då oftast förutsatt att också miljön är riskfylld (Ekbom, et. al., 2011, s. 141-142).

3.1.2 Psykiatriska/psykologiska orsaker

Modern forskning har kommit fram till att störningar i hjärnans signalsubstans serotonin kan öka risken för aggressivitet, våld och även annan brottslighet. Individer med lågaktiva eller instabila serotogena system tycks ha vissa typer av personlighetsegenskaper som ökar risken för kriminalitet. Personer med störningar i det serotonerga systemet kan ha så kallade sensationssökande personlighet eller risk för att utveckla psykopatisk personlighet och liknande. En individ med låg nivå av serotonin kan ha svårt att behärska sina aggressiva impulser och kan således lätt göra sig skyldig till våldsbrott av olika slag. Också andra mentala störningar, avsaknad av medkänsla, impulsivitet och psykopati är en riskfaktor för att utveckla brottslighet. Neuropsykologiska förklaringar till brottsligt beteende ligger på gränsen mellan fysiologi och psykologi, vissa faktorer är ärftliga och vissa en följd av miljöpåverkan (Haapasalo, 2008, s. 151; Sarnecki, 2009, s. 147-149).

3.1.2.1 ADHD, DAMP och FAS

I slutet av 1990-talet började man uppmärksamma neuropsykiatriska diagnoser som delorsaker till utveckling av kriminellt beteende, till exempel DAMP (Deficits in Attention, Motor control and Perception), ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) och FAS (Fetal Alcohol Syndrome) (Ekbom, et. al., 2011, s. 143-144).

Hos små pojkar är hyperaktivitet vanligt och ofta något som försvinner i takt med att de mognar. Men hos en mindre grupp, cirka en procent, är överaktiviteten allvarlig och ingår i

ett hyperaktivitetssyndrom som kan inverka negativt på utvecklingen. Beteenden som ryms inom diagnosen ADHD är en ovanligt hög grad av motorisk oro, koncentrationssvårigheter, impulsivitet och ibland också aggressivitet. För pojkar med ADHD är risken att de begår brott och utvecklar alkoholproblem innan 25 års ålder tio gånger större än för pojkar utan hyperaktivitetssyndrom. En mindre grupp bland de hyperaktiva barnen kan vara de som senare i livet utvecklar antisocial personlighetsstörning eller psykopati. Dessa syndrom kan vara relaterade till medfödda orsaker, såsom ett lågaktivt serotonergt system, men kan också orsakas av olika traumatiska händelser i individens liv (Sarnecki, 2009, s. 165; Ekbom, et. al., 2011, s.144).

Man trodde tidigare att ADHD förekom i mycket större grad hos pojkar/män än hos flickor/kvinnor. I många studier blev flickor förbisedda trots att deras svårigheter i det dagliga livet var lika stora som hos pojkar med samma diagnos, därför är ADHD hos kvinnliga mycket mindre studerade. Många studier visar på att det finns ett starkt samband mellan ADHD, uppförandestörning, antisocial personlighetsstörning och kriminalitet i vuxen ålder. För båda könen finns också en ökad risk att utveckla missbruk och beroende. Bland de intagna har kvinnorna dubbelt så stor risk för psykiska hälsoproblem jämfört med männen. I Sverige har man genomfört en studie av förekomsten av ADHD bland kvinnliga interner. Man upptäckte att 29 procent av kvinnorna uppfyllde kriterierna för diagnosen ADHD. En stor del av dessa kvinnor hade missbruksproblem, och hos denna grupp fungerade missbruket som en form av självmedicinering, något som aktivt kan behandlas med läkemedelsassisterad behandling (Ekbom, et. al., 2011, s. 145).

Hjärnskador hos barn födda med fetalt alkoholsyndrom (FAS), som orsakas av moderns alkoholmissbruk, kan öka risken för att individen utvecklar asocialt beteende och kriminalitet. FAS kan också orsakas av att fostret utsatts för olika läkemedel, till exempel lugnande medel och sömnmedel. De allvarligaste missbildningarna drabbar centrala nervsystemet. Dessa skador kan ge mental retardation, hyperaktivitet, distanslöshet (svårigheter att anpassa beteendet efter hur väl man är bekant med varandra), impulsstyrning, destruktivitet samt koncentrations- och perceptionsstörningar (man tolkar det som händer runt omkring som man önskar att det vore). Detta leder till problem i relationer till föräldrar, kamrater och skola. En person med FAS kan få intensiva aggressiva utbrott och har svårt att

ta lärdom av tidigare misstag. I en del fall utvecklar dessa personer missbruk och kriminalitet (Ekbom, et. al., 2011, s. 142-143).

3.2 Sociologiska förklaringar

Att en del personer utvecklar brottslighet kan alltså förklaras med att vissa individer är genetiskt sårbara. Men detta förklarar långt ifrån all kriminalitet, dess omfattning eller ökning. Det förklarar inte heller varför de flesta som har denna ärftliga belastning inte utvecklar kriminalitet. Kriminalitet utvecklas, liksom missbruk, genom ett komplex av faktorer som påverkar och samverkar med varandra i olika grad och art. Grundtanken i de sociologiska förklaringsmodellerna är att brottslighetens art och omfattning är beroende på samhällsförhållandena och den sociala strukturen. Att vissa individer utvecklar brottsligt beteende förklaras i de sociologiska modellerna inte av individens personliga egenskaper, utan av deras relationer till samhället och av de normer och förväntningar som inriktats på dem (Anttila & Törnudd, 1973, s 30-31; Ekbom, et. al., 2011, s. 146).

Människan är vid födseln inte en social varelse, utan utvecklas till detta genom samspelet med sin närmaste omgivning. Socialisationen är den process där en individ tar upp och införlivar omgivningens normer och värden. Under de första levnadsåren har föräldrarna den viktigaste rollen, men med åren vidgas barnets kontaktnät till större grupper och andra vuxna och kamrater blir mer betydelsefulla (Ekbom, et. al., 2011, s. 146).

3.2.1 Chicagokolan

Grunderna till den samhällsvetenskapliga forskningen om brottslighetens orsaker lades under 1920- och 1930-talet vid universitet i Chicago och kom att kallas Chicagokolan. Många av Chicagokolans teoretiska ansatser har vidareutvecklats av andra forskare och är fortfarande aktuella än idag. Det största bidraget Chicagoforskarna gav till vår förståelse av

mekanismerna bakom brottsligt beteende är att de skiftar fokus, från individens ansvar till samhällets ansvar för individens förehavande. Det är förhållandena i det samhälle människorna lever i som producerar individernas brottslighet. Inom Chicagoskolan finns flera olika inriktningar, bland annat socialekologisk teori och varierande anknytning (Anttila & Törnudd, 1973, s. 31; Haapasalo, 2008, s. 27; Sarnecki, 2009, s. 169-170).

3.2.2 Socialekologisk teori

Den socialekologiska teorin bygger på att man upptäckte att det fanns olikheter mellan olika zoner i amerikanska storstäder, inte bara beträffande att bebyggelsen varierade, utan också invånarnas levnadsförhållanden skilde sig dramatiskt åt. Man fann att dessa skillnader avspeglade sig i stora variationer i brottsligheten mellan invånare i olika stadsdelar. I de stadsdelar där bostäderna var av sämst kvalitet var brottsligheten också störst, här bodde också de allra fattigaste människorna. Man ansåg att orsaken till den höga brottsligheten i dessa fattiga områden berodde på social desorganisation (Anttila & Törnudd, 1973, s. 34; Haapasalo, 2008, s. 27; Sarnecki, 2009, s. 177).

3.2.3 Varierande anknytning

Edwin Sutherland skapade på 1930-talet begreppet varierande anknytning (också kallat differentiella associationer) och avsåg med detta de olikartade relationer som en individ har till andra individer och som påverkar personen ifråga antingen i prokriminell eller antikriminell riktning. Dessa relationer varierar i frekvens, varaktighet, prioriteringar och intensitet samt när det gäller hur de påverkar individens hållning till laglydighet respektive kriminellt beteende. Sutherland menar att det är inom denna varierande anknytning som inläring av brottsligt beteende sker. Inte bara själva tekniken att begå brott överförs utan också kulturelement relaterade till brottsligt beteende (Anttila & Törnudd, 1973, s. 34; Haapasalo, 2008, s. 27; Sarnecki, 2009, s. 178).

3.2.4 Strain

Den amerikanska sociologen Robert Merton utvecklade den så kallade strainteorin (också kallad anomiteori och tillfälles-/möjlighetsteori). Istället för att se social desorganisation som orsak till brottslighet såg Merton själva samhällsstrukturen som roten till brottsligt beteendet. Han ansåg att orsakerna till brottslighet var de etablerade normerna om framgång som finns i det västerländska samhället. De individer som saknade medel att uppnå de etablerade målen för social och ekonomisk framgång utsattes för frustration – *strain*. Denna teori ger möjlighet att förklara brottsligheten hos underprivilegierade samhällsmedlemmar, men förklarar emellertid inte varför brott begås också av de privilegierade (Anttila & Törnudd, 1973, s. 33; Lindgren, 1998, s. 25; Haapasalo, 2008, s. 26-27; Sarnecki, 2009, s. 179-180, 196).

Merton fann att individen kan hantera detta strain (frustrationen) genom fyra olika strategier; innovation, ritualism, retreatism och revolt. *Innovation* – innebär att individen hittar på nya sätt att uppnå de samhälleligt etablerade målen, till exempel genom att begå stölder för att uppnå liknande status som det omgivande samhället. *Ritualism* – innebär att individen fortsätter följa reglerna för hur målen skall uppfyllas, men tappar själva målen ur sikte. Denna individ utvecklar ofta inte regelrätt kriminalitet men lyder ofta blint order uppifrån. *Retreatism* – då individen drar sig undan det konventionella och förkastar både målen och medlen, till denna grupp kan höra socialt utslagna individer med svåra psykiska problem samt missbrukare. *Revolt* – också här förkastas både målen och medlen, men i detta fall genom en aktiv kamp för att de etablerade målen och medlen i samhället skall förändras, till denna grupp hör bland annat militanta politiska grupper (Lindgren, 1998, s. 25-27; Sarnecki, 2009, s. 180-183).

3.2.5 Subkulturteorier och gäng

Forskaren Albert K. Cohen utgår från Mertons strainteori och utvecklar den med att ungdomar ur underklassen ofta utvecklar en egen subkultur för att protestera mot skolans

och andra samhällsinstitutioners krav på anpassning till de medelklassideal som är svåråtkomliga för dem, en slags rebelliskhet gentemot de etablerade målen. Subkulturen, som ofta sprids genom olika gäng, betonar andra värden än medelklasskulturen och lockar främst ungdomar ur underklassen. Subkulturen löser på så sätt ett svårt anpassningsproblem genom att erbjuda en alternativ anpassningsmodell som ungdomar från arbetar- eller underklassen lockas till eftersom subkulturens statuskriterier ligger dem närmare. (Anttila & Törnudd, 1973, s. 32-33; Lindgren, 1998, s. 50-51; Haapasalo, 2008, s. 24; Sarnecki, 2009, s. 184, 196).

Gäng är något som väldigt många forskare inom kriminologin intresserat sig för. Detta troligtvis för att de uppfattas som ett stort samhällsproblem, åtminstone i USA där gäng är ett vanligare förekommande problem än hos oss i Finland. Men eftersom forskarna har svårigheter att hitta en gemensam definition på begreppet gäng och man inte riktigt kunnat avgöra om gängkulturen är ett amerikanskt fenomen eller något som också förekommer i Europa väljer jag att inte ta upp ämnet desto mer här (Anttila & Törnudd, 1973, s. 33; Haapasalo, 2008, s. 25; Sarnecki, 2009, s. 196-197).

3.2.6 Stämplingsteorin

Ur Chicagoskolan växte under 1950- och 1960-talen fram en stämplingsteori, där man hävdar att samhällets reaktioner på brott (inte minst i form av straff och behandling) långsiktigt kan leda till att individens självbild förändras, så att personen börjar uppfatta sig själv som kriminell och anpassar sitt beteende därefter. I stort sett säger stämplingsteorin att det inte är själva norm- eller regelbrottet som är av störst betydelse för en persons asociala karriär, utan hur omgivningen reagerar på avvikelsen. Överreaktioner leder till stigmatisering och utstötning, vilket leder till mer permanent inträde i en avvikargrupp (subkultur). Till exempel kan reaktioner på brott under ungdomstiden lätt leda till att personen fortsätter sin brottsliga bana. En person som inte blir fast och straffad för sina första brott under tonårstiden har större sannolikhet att växa ifrån det brottsliga beteendet än en som blir straffad för till exempel snatteri eller skadegörelse, som är rätt vanligt under tonårstiden. Också felaktiga misstankar om brott eller enbart negativa förväntningar på en

individ kan leda till att personen känner sig stämplad som brottsling och börjar bete sig därefter (Anttila & Törnudd, 1973, s. 119-120; Lindgren, 1998, s. 73-74; Haapasalo, 2008, s. 27-28; Sarnecki, 2009, s. 210).

3.2.7 Rutinaktivitetsteorin

De två amerikanska kriminologerna Lawrence Cohen och Marcus Felson kom i slutet av 1970-talet fram till att det fanns tre element som skapar förutsättningar för att ett brott skall kunna begås; motiverad förövare, lämpligt objekt och avsaknad av kapabla väktare. De ansåg att det räckte med avsaknad av ett av dessa element för att brottet inte skall kunna begås. Teorin kom att kallas rutinaktivitetsteorin. Denna teori har kommit att vara utgångspunkt för flera olika typer av brottspreventiva program som inriktats mot ett eller flera av de element som Cohen och Felson ansåg vara förutsättningar för att brott skall kunna begås (Lindgren, 1998, s. 62-63; Sarnecki, 2009, s. 245-248).

3.2.8 Teorin om sociala band

Under 1970- och 1980-talet vann Travis Hirschis teori om sociala band stor popularitet bland kriminologerna. Grunderna till denna teori kan man finna i Emile Durkheims klassiska sociologiska teori om effekterna av relationsupplösning i samhället. Med sociala band menar man relationer inom gruppen, och avsaknad av dessa sociala band ger individen möjligheter att begå handlingar som ligger i hans/hennes intresse men som strider mot de etablerade samhällsnormerna, som till exempel att begå brottsliga handlingar. Hirschi särskiljer fyra element hos de sociala banden som avhåller en individ från att begå brott: *anknytning* till konventionella personer eller aktiviteter (såsom föräldrar, skola och kamrater), *åtaganden* i förhållande till den etablerade samhällsordningen (som jobb, utbildning och ett hederligt liv), *delaktighet* i konventionella aktiviteter (såsom engagemang i föreningsaktiviteter) och *övertygelse* om samhällsformens legitimitet (såsom positiv attityd mot lagstiftning och negativ attityd till brottslighet och missbruk). Dessa element är av naturliga skäl relaterade

till varandra. Ju starkare banden till det etablerade samhället är desto mindre är risken att personen skall begå brott (Lindgren, 1998, s. 34-36; Sarnecki, 2009, s. 243-244).

3.2.9 Självkontrollteorin

Under 1990-talet återkommer Hirschi med en delvis ny teorisats tillsammans med Michael Gottfredson, nämligen självkontrollteorin, där man menar att individers benägenhet att begå brott kan förklaras med skillnader i deras självkontroll. Låg självkontroll ger hög risk att utveckla brottslighet. Orsakerna till den låga självkontrollen kan variera, men brister i individens uppfostran och andra tidiga störningar i uppväxtförhållandena anses ha en central betydelse (Lindgren, 1998, s. 37-39; Sarnecki, 2009, s. 244-245).

4 Brottsprevention

”Brottspreventiva är sådana åtgärder och förhållanden som minskar sannolikheten för brott och/eller reducerar skadeverkningar (inklusive rädsla) av brott” (Sarnecki, 2009, s. 482).

Brottsprevention innebär både att förhindra och att förebygga brott. Brottsprevention är således ett väldigt brett begrepp som kan innefatta en mängd olika åtgärder. Sahlin menar i sin bok ”Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen” att begreppen prevention och förebyggande är något som sällan används för enskilda individers handlingar utan är snarare något som används för planerade offentliga insatser (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Sahlin, 2000, s. 11-12, 17).

Sahlin menar att privatpersoner löser konflikter, uppfostrar sina barn och låser sina bilar för att skydda sig själva och sina barn mot förluster, skador och problem. Man gör det för att man själv får ut något av det, inte för att förebygga brottslighet. Enligt Sahlin bör därför begreppet brottsprevention avgränsas som ett samhälleligt och offentligt fenomen som är förknippat med politiska mål, val och beslut. Brottspreventionens retoriska, praktiska och vetenskapliga uttryck bestäms av den samhälls- och människosyn och de normer och kulturella värden som dominerar i det samhälle där dessa beslut tas (Anttila & Törnudd, 1973, s. 154; Sahlin, 2000, s. 11-12, 17).

Det förebyggande arbetet är sällan ett avskilt fenomen utan en aspekt av verksamheter och förhållanden som också har andra orsaker, funktioner och konsekvenser. I allmänhet har prevention i jämförelse med de andra funktionerna en särskild legitimerande kraft. Den ligger dels i preventionens definierade positiva syfte att motverka det onda (brottslighet), dels i dess rationella tankesätt, det vill säga den är kunskapsbaserad, angriper orsaker och har tydliga mål. Men legitimiteten hämtas också ur hänvisningen till de problem som skulle uppstå om man lät bli att vidta de preventiva åtgärderna. Man kan dra slutsatsen att preventionen och dess legitimitet alltid bygger på teorier om samhällets och/eller människans utveckling (Sahlin, 2000, s. 17).

Sahlin anser att preventionen också är politisk eftersom den är förknippad med staten och kommunen, det vill säga med offentliga myndigheter. Vilken typ av prevention som dominerar i ett samhälle beror inte bara på vetenskap och normer i en viss tid i ett visst samhälle, utan också på rådande maktstrukturer. Vem och vilka som i given tid definierar problemen i samhället, fastslår den politiska agendan och mobiliserar legitimitet och materiella resurser för en verksamhet. De preventiva åtgärder som förverkligas och deras motiveringar påverkar i sin tur hur man ser på problemen och deras orsaker. Preventionen är således också en del av samhällets ideologiproduktion (Sahlin, 2000, s. 18).

4.1 Primär, sekundär och tertiär prevention

Man skiljer ofta mellan primär, sekundär och tertiär prevention beroende på hur tidigt i problemutvecklingen man ingriper. Brottsförebyggande insatser är också inriktade på att motverka utveckling av organiserad brottslighet och på att minska tillfällena till brott (Sahlin, 2000, s. 36; Ekbom, et. al., 2011, s. 351).

Bestämningarna primär, sekundär och tertiär kommer ursprungligen från medicinen, något som kan leda till vissa oklarheter vid indelning av prevention efter problemfas. Inom medicinen brukar man syfta till att den primära preventionen skall minska insjuknandet och motverka att personer smittas, den sekundära reducera de sjukas antal, mildra sjukdomsförloppet och försvåra smittspridning, och den tertiära begränsa de skador som sjukdomarna orsakar (förebygga att en sjukdom leder till död eller invalidisering) och rehabilitera och förebygga återfall (Sahlin, 2000, s. 38).

Primär prevention är något som sätts in för att förhindra att problem utvecklas i framtiden, innan man identifierat specifika individer eller situationer som problematiska. Primär prevention är således riktade till hela befolkningen. Primär prevention kan förverkligas till exempel i familjen, i skolan, i hela samhället eller på alla dessa nivåer samtidigt. En vanlig primär preventionsåtgärd är att stöda och informera föräldrarna i uppfostringsfrågor (Sahlin, 2000, s. 36; Haapasalo, 2008, s. 231; Ekbom, et. al., 2011, s. 351).

Förebyggande arbete bland individer, grupper eller områden som befinner sig i riskzonen för att utveckla eller orsaka problem brukar benämnas sekundär prevention. En typisk sekundär åtgärd kan rikta sig mot ungdomar som har problembeteenden och har haft att göra med polisen några gånger, men där det asociala beteendet ej pågått under en längre tid och man ännu inte har hunnit utveckla ett så kallat kroniskt brottsligt beteende. Sekundär prevention kan också riktas mot missbrukare för att få bukt med drogproblematiken (Sahlin, 2000, s. 36; Haapasalo, 2008, s. 235; Kainulainen, 2009, s. 373; Ekbom, et. al., 2011, s. 351).

Tertiär prevention är insatser till grupper som behöver hjälp med ett redan etablerat problembeteende genom behandling. Tertiära preventiva åtgärder innebär bland annat vård och rehabilitering under fängelsetiden, som till exempel missbrukarvård. Fängelsestraff kombinerat med rehabilitering har visat sig vara mer effektivt än enbart bestraffning. Fast vård och rehabiliteringen inte alltid ger resultat är rehabiliteringen ett mera etiskt värt alternativ än enbart bestraffning (Sahlin, 2000, s. 36; Haapasalo, 2008, s. 237, Kainulainen, 2009, s. 375; Ekbom, et. al., 2011, s. 351).

En och samma brottsförebyggande åtgärd kan bedrivas både primärt, sekundärt och tertiärt samtidigt. Om man till exempel vill minska vandalisering gjorda av ungdomar i ett visst bostadsområde kan man koncentrera den tertiära preventionen på att identifiera de som utfört vandalism (identifiera de kriminella), den sekundära preventionen på att bearbeta ungdomsgång och den primära preventionen på att främja en god utveckling hos barn och ungdomar i allmänhet (Sahlin, 2000, s. 36-37).

4.2 Preventiva åtgärder som samhällets reaktion på brott

Man kan indela preventiva effekter som samhällets reaktioner på brott i *allmänpreventiva* och *individualpreventiva*. Allmänprevention syftar till att förebygga de kriminella handlingarna, oftast genom hot om straff som riktas mot hela befolkningen. Detta kan kallas direkt allmänprevention. Strafflagstiftningens norm- och moraltbildande effekter brukar kallas för indirekt allmänprevention. Syftet för individualprevention är att förändra beteendet hos lagöverträdaren. Detta kan göras på tre olika sätt: genom individuell avskräckning, genom inkapacitering (oskadliggörande) eller via vård och behandling (rehabilitering) (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Sarnecki, 2009, s. 428-429).

4.2.1 Allmänprevention

Allmänpreventiva åtgärder är sådana som är riktade mot hela befolkningen, genom att man har straffbelagt vissa handlingar i lag. Allmänpreventiv inverkan sker genom att hotet om straff antingen avskräcker, skapar ett psykologiskt tvång eller verkar moralbildande. För att straffhotet skall ha avskräckande effekt krävs det att vederbörande har någon slags kunskap om vilka typer av beteenden som är förbjudna enligt lag (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Ekblom, et. al., 2011, s. 32).

Allmänpreventionens idé om direkta effekter bygger på antagandet att det brottsliga beteendet är rationellt. Man förväntar sig att den potentielle lagöverträdaren kan bedöma situationen och begår brottet om han förväntar sig att utdelningen av den brottsliga handlingen blir större än eventuella negativa konsekvenser av handlingen. Utdelningen kan vara på det emotionella, sociala eller materiella planet. Eftersom allmänpreventionens idé är att alla människor kan handla rationellt, kan denna form av prevention vara effektlös på individer med nedsatt förmåga att tänka och handla rationellt, vilket kan bero på olika psykologiska/psykiatriska diagnoser eller missbruk (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Sarnecki, 2009, s. 147-149, 430; Ekblom, et. al., 2011, s. 142-144).

Som yttersta form av allmänprevention kan nämnas dödsstraffet, något som avskaffades i Finland enligt lag 1972 och som ersatte den tidigare lagen från 1949 om avskaffande av dödsstraff i fredstid. Studier tyder på att dödsstraffet inte fungerar trots att man skulle kunna tänka sig att hot om dödsstraff skulle avskräcka de flesta. En orsak antas vara att avskräckningen endast fungerar om den presumtive lagöverträdaren handlar någorlunda rationellt och gör någon form av riskkalkyl innan dådet. Därför är det kanske inte rimligt att studera effekter på grova våldsbrott, då dessa ofta begås under inverkan av starka känslor. Gärningsmannen är också ofta påverkad av alkohol och droger eller har av andra skäl svårt att kontrollera sina handlingar, till exempel på grund av psykisk sjukdom som hindrar det rationella tänkandet (Lag om avskaffande av dödsstraffet ur straffsystemet 343/1972; Anttila & Törnudd, 1973, s. 158; Sarnecki, 2009, s. 430).

Studier gjorda på allmänpreventiva effekter har ofta metodologiska brister, vilket gör det svårt att bedöma effekterna. De allra flesta studierna vill dock påvisa att allmänpreventiva effekter existerar trots att studiernas tillvägagångssätt ibland kan ifrågasättas. Experimentstudier pekar på att klara allmänpreventiva effekter finns om upptäcktsrisken är hög. Generellt sett kan man förvänta sig en avskräckande effekt om människor är medvetna om att handlingen är belagd med straff, att människor uppfattar att det finns en risk för att den brottsliga handlingen upptäcks samt att straffet är tillräckligt strängt. Straffskärpningar som gjorts i syfte att effektivisera allmänpreventionens verkan har ofta visat sig ha kort verkan, så fort man vant sig vid de strängare straffen stiger den tillfälligt reducerade brottsligheten till samma nivå som den var innan straffskärpningen. Om medvetandet om den rådande strafflagstiftningen är låg minskar sannolikheten för att allmänpreventionen skall fungera (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153-155, 159; Sarnecki, 2009, s. 431).

Undersökningar som gjorts av effekterna av den upplevda upptäcktsrisken och påföljdernas stränghet visar att det i första hand är upptäcktsrisken som har effekt på brottsligt beteende. Upplevelsen av upptäcktsrisken är dock starkt relaterad till människors individuella erfarenheter. En person med gedigen brottserfarenhet uppskattar ofta risken att bli upptäckt för mycket mindre än en person som har liten eller ingen erfarenhet av brott. Man kan därför räkna med att allmänpreventionens effekt är störst på de mera laglydiga individerna och minst på de individer med stor brottserfarenhet. Personer med så kallade sensationssökande personligheter och andra som har svårt att skjuta upp omedelbar behovstillfredsställelse (t.ex. personer med ADHD) är mindre känsliga för allmänprevention än andra. Det är också rätt vanligt att ungdomar som ännu inte mognat har svårt att skjuta upp lustuppfyllelsen utan att det nödvändigtvis behöver ligga någon neuropsykologisk diagnos bakom fenomenet (Blomberg, 1971, s. 114; Anttila & Törnudd, 1973, s. 155-156; Sarnecki, 2009, s. 431-432).

Om upptäcktsrisken upplevs låg, medan straffet för brottet uppfattas som strängt finns det risk för att den potentielle lagöverträdaren kommer att begå brott och dessutom ha bederskap för att begå ytterligare allvarliga brott vid risk för upptäckt. Till exempel en rånare kan vara beredd att använda grovt våld och i värsta fall döda de personer som försöker hindra honom att begå rånet eller gripa honom under flykt (Anttila & Törnudd, 1973, s. 155-156; Sarnecki, 2009, s. 432).

Allmänpreventionens effekter tycks vara svåra att studera på grund av stora metodologiska svårigheter, inte minst när det gäller att särskilja effekterna av allmänprevention från effekter av individualprevention. En del hävdar att det inte finns något entydigt vetenskapligt stöd för att rädsla för straff skulle påverka brottsligheten. Andra menar att det vore orimligt att förneka direkta effekter av allmänpreventionen eftersom så gott som alla människor någon gång har påverkats i sitt beteende just på grund av rädsla för straff. Rädslan för straff varierar i och med hur hårt ett sådant straff kan drabba den potentielle brottslingen, förutsatt att denne kan göra en riskbedömning. En kraftigt socialt belastad person kan uppleva sig ha litet att förlora, eftersom banden till det etablerade samhället redan är mycket svaga. Denna person kan låta bli att betala böterna han får utan att det kommer att ha några negativa konsekvenser för hans del. Och en mycket förmögen person som blir straffad med böter kommer troligtvis att betala böterna, men utan att det påverkar dennes situation nämnvärt (Anttila & Törnudd 1973, s. 156-159; Sarnecki 2009, s. 432-433).

4.2.2 Individualprevention

Individualpreventionen har till skillnad från allmänpreventionen som uppgift att avskräcka de personer som redan har begått brott från att begå nya brottsliga handlingar. Individualpreventionen anses sedan gammalt fungera genom att varna (genom negativa upplevelser av kontrollsystemet), anpassa (rehabilitering i samband med straffet t.ex. genom undervisning eller terapeutiska åtgärder) och oskadliggöra (främst genom inkapacitering) (Anttila & Törnudd, 1973, s. 163; Ekbom, et. al., 2011, s. 32).

4.2.2.1 Individuell avskräckning

Till skillnad från den allmänna avskräckningen som syftar till att ha effekt på hela befolkningen, har den individuella avskräckningen som syfte att avskräcka de personer som redan har begått brott från att begå nya brottsliga handlingar. Detta är en form av tertiär prevention. Den varnande effekten uppstår då den straffade genom negativa erfarenheter av

kontakt med kontrollsystemet blir mindre benägen att begå brott (Anttila & Törnudd, 1973, s. 163; Sarnecki, 2009, s. 433).

Genom att personen som blivit bestraffad för ett brott vet konsekvenserna av den brottsliga handlingen förväntas denne avhålla sig från brottslighet. Också inom den individuella avskräckningen kan man se liknande problem som inom den allmänna avskräckningen. En del lagöverträdare kan hinna begå en stor mängd brottsliga handlingar innan han till slut straffas, och det kan vara att bestraffningen inte innebär ett så stort obehag för personen som straffas att denne är beredd att avhålla sig från liknande handlingar i framtiden. Många brott är dessutom impulshandlingar där förövaren inte alls övervägt eventuella konsekvenser för handlingen (Sarnecki, 2009, s. 433-434).

De studier som gjorts på individuella avskräckningens effekter är i första hand inriktade på effekter av fängelsestraffet. Generellt kan man konstatera att återfall i brott efter ett avtjänat fängelsestraff är mycket vanligt. I Finland gör sig cirka 3 av 5 frigivna fångar sig skyldiga till minst ett nytt brott som leder till ovillkorligt fängelsestraff eller samhällstjänst under de första fem åren efter frigivning. Man kan också konstatera att återfallsrisken ofta är korrelerad med straffets stränghet, ju strängare straff desto högre återfallsrisk. Detta kan förklaras med att de som döms till hårdare straff har begått grövre brott och har en längre och svårare brottslig karriär bakom sig. Även andra faktorer hos individen som kan göra att domstolen dömer till ett strängare straff kan sannolikt öka risken för återfall. Att återfallen ökar med straffets stränghet måste inte betyda att individuellt avskräckande effekt saknas (Anttila & Törnudd, 1973, s. 164-167; Sarnecki, 2009, s. 434; Brottspåföljdsmyndigheten, 2014).

Studier där man undersökt effekterna av olika typer av brottspåföljder på individer som bedömts ha liknande förutsättningar för återfall tyder på att sannolikheten för återfall är större hos de individer som dömts till mer ingripande åtgärder inom kriminalvården. De som dömts till frihetsberövande åtgärder återfaller oftare i brott än de som dömts till villkorliga domar eller skyddstillsyn. En del forskare hävdar att studier tyder på att mer ingripande påföljderna är skadliga och motverkar individens återanpassning i samhället, som anses vara målet med individualpreventionen. Dock vet man inte riktigt hur pass pålitliga dessa resultat

är, eftersom forskare ofta har svårt att bedöma de faktorer som är relaterade till återfallsrisken hos de dömda. För att studera den individuella avskräckningen skulle experimentell metodik vara att föredra. Dock är den typen av experiment inte alltid möjlig, eftersom sådana experiment kan anses strida mot grundlagens princip om allas likhet inför lagen (Finlands grundlag 11.6.1999/731; Sarnecki, 2009, s. 435).

Slutsatser man kan dra utgående från forskning är dock att den individuella avskräckningen anses, liksom allmänpreventionen, fungera bäst om den utgör en omedelbar reaktion på den straffbara handlingen. Det gäller att tillföra obehag så fort som möjligt, så att de fördelar den brottsliga handlingen gett brottslingen omedelbart förknippas med de negativa följderna. Snabb bestraffning anses vara särskilt viktigt för unga lagöverträdare. Många brottslingar anses ha personlighetsstörningar som gör att de har svårt att skjuta upp behovstillfredsställelsen, och väljer att begå de handlingar som förväntas ge positiv utdelning på kort sikt, även om det kan finnas ett hot om straff på lång sikt. Enligt forskare finns det teoretiskt stöd för uppfattningen att bestraffningar som direkt effekt av brottet kan tänkas minska benägenheten till brott i framtiden (Sarnecki, 2009, s. 435-436).

4.2.2.2 Inkapacitering

Syftet med inkapacitering är att oskadliggöra individen och på så sätt förhindra fortsatt brottslig aktivitet. Grundtankarna bakom fängelsestraffet är att den som begått brottet förtjänar ett fängelsestraff och att det är nyttigt för samhället eftersom inkapaciteringen hindrar brottslingen att begå nya brott under tiden för straffet. Andra orsaker till fängelsestraff har ansetts vara att man genom inkapacitering skyddar samhället och ger den kriminella möjlighet till tillfrisknande och att sona sina brott (Anttila & Törnudd, 1973, s. 163; Haapasalo, 2008, s. 237; Sarnecki, 2009, s. 436).

Möjligheterna för att begå brott under tiden en person sitter i fängelse eller på annan institution som begränsar dennes frihet är klart mindre. Effekterna av inkapaciteringen beror på graden av frihetsbegränsning. Även om en lagöverträdare är inlåst på fängelse eller annan

typ av total institution försvinner inte möjligheterna till att utöva brottslig aktivitet helt. Det finns åtskilliga dömda som fortsätter sin brottsliga verksamhet i fängelset eller under sina permissioner. Åtgärder som innebär mindre frihetsbegränsning har självklart mindre inkapaciteringseffekter än de med större frihetsbegränsning (Anttila & Törnudd, 1973, s. 163; Sarnecki, 2009, s. 436).

Liksom att empiriskt studera effekter av avskräckning, är det lika svårt att göra dylika studier på effekter av inkapacitering. I beräkningarna av effekterna måste man utgå från en mängd antaganden, till exempel att den brottsliga aktiviteten hos en individ skulle ha samma omfattning om personen ifråga inte satt i fängelset som under tiden då denne faktiskt befinner sig i frihet, eller att avskräckning saknar effekter. En del forskare hävdar att reliabla beräkningar av inkapaciteringseffekter inte går att göra, medans andra anser att det är fullt möjligt bara de metoder man använder är tillräckligt sofistikerade (Sarnecki, 2009, s. 436-437).

4.3 Strategier för brottsprevention i Finland

I Finland har man i anslutning till justitieministeriet ett brottsförebyggande råd (Rikoksentorjuntaneuvos) som planerar och verkställer brottsförebyggande åtgärder. Rådets mål är att minska de olägenheter som följer av brott samt att öka tryggheten i samhället. Man främjar brottsprevention på lokal nivå genom sakkunnighjälp och information och genom att delta i utdelningen av det ekonomiska stöd som beviljas av justitieministeriet. Rådet uppgör ett nationellt program för brottsförebyggande arbete. Utöver det nationella brottsförebyggande programmet som kallas *Trygga tillsammans* har man i Finland också två andra stora brottsförebyggande projekt; ett nationellt program för minskande av våld samt ett program för inre säkerhet med namnet *En tryggare morgondag* (Rådet för brottsförebyggande, 2016 [online]).

4.3.1 Det nationella brottsförebyggande programmet – Trygga tillsammans

Syftet med det nationella programmet är att skapa en gemensam strategi för att minska antalet brott och öka säkerheten i samhället genom att i all offentlig beslutsfattning beakta de verkningar besluten kan ha på brottsligheten. Man strävar efter att kommunerna, näringslivet, kyrkan och medborgarorganisationer samt privata medborgare medvetet och aktivt deltar i brottsförebyggande arbete vid sidan av staten. Man använder sig av två olika strategier; genom att förebygga tillfällen till brott (situationell prevention) och genom att förebygga att personer blir brottsliga eller återfaller i brott (social prevention). För att få bra och långsiktiga effekter bör de båda strategierna kombineras (Delegationen för brottsförebyggande, 1998).

Också hotet om straff har en brottspreventiv inverkan. Enligt undersökningar är sannolikheten för straff mer betydande än strängheten på straff i brottsförebyggande syfte. Men undersökningar har påvisat att det är förmånligare att förebygga brottslighet än att lösa redan uppstådda problem. Man har räknat ut att en penningssumma som placerats i föräldraträning och slutförandet av skolan förebygger ca 2-3 gånger mer allvarliga brott i vuxen ålder än om man placerade en likadan summa i polisövervakning av kriminella eller i långvariga fängelsestraff av återfallsförbrytare. Förmånligaste och bästa långsiktiga resultat får man därmed genom att satsa på att stöda barn och ungdomar för att förhindra marginalisering (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Delegationen för brottsförebyggande, 1998).

Det nationella programmet för brottsförebyggande omfattar åtgärder för att minska antalet lägliga tillfällen att begå brott, åtgärder för att minska nyrekrytering till en kriminell livsstil (där man inriktar åtgärder på riskfaktorer i barndomen eller stöd till ungdomar med risk att slås ut) och åtgärder för att avbryta en redan påbörjad kriminell bana (till exempel genom eftervård för frigivna fångar) (Delegationen för brottsförebyggande, 1998).

4.3.2 Strategin för situationellt förebyggande av brottslighet

Situationellt brottsförebyggande baserar sig på att människor kan göra rationella val när de begår brott och att man kan påverka dessa val. Huruvida ett brott begås eller ej och med vilka följder beror i stor utsträckning på brottstillfällets drag. Man strävar härmed efter att minska brottstillfällena och att påverka brott och dess händelsemiljö så att brottet är svårare att begå, att det finns större risker i att begå brottet (bli fast) och/eller att brottet ger mindre nytta. Situationellt brottsförebyggande arbete grundar sig på Cohens rutinaktivitetsteori, där man anser att det krävs tre olika element för att ett brott skall kunna begås; motiverad förövare, lämpligt objekt och avsaknad av kapabla väktare. Om ett av dessa element elimineras så kan brottet inte ske (Graham, 1990, s. 62-63; Delegationen för brottsförebyggande, 1998; Sarnecki 2009, s. 245-248).

Man kan således också förebygga brott situationellt genom att minska antalet potentiella offer eller genom att tillföra kapabla väktare. Vissa personer löper väsentligt större risk än andra att bli utsatta för brott, till exempel på grund av levnadsmiljö, levnadssättet eller avsaknad av skyddsmöjligheter. I interaktionsbrott (sådana brott där gärningsman och offer träffas) beror följderna på växelverkan mellan gärningsman och offer, men även andra närvarande (kapabla väktare) kan med sitt beteende påverka utgången. Genom att stöda offret strävar man efter att minska de psykiska och materiella skador som orsakas av brottet (Graham 1990 s. 63-64; Delegationen för brottsförebyggande, 1998; Sarnecki, 2009, s. 245-246).

4.3.3 Strategin för socialt förebyggande av brottsligheten

Den socialt förebyggande strategin strävar efter att förebygga brott genom att påverka de egenskaper som gör att en del människor är mer benägna än andra att göra sig skyldiga till brott. Riskfaktorer, såsom bristfälliga hemförhållanden, missbruk i familjen, motstridig uppfostran, övergrepp under barndomen och koncentrationsstörningar i skolan, som förutspår blivande brottslighet kan i regel kännas igen tidigt. Därför är barn och ungdomar

den viktigaste målgruppen för det sociala förebyggandet av brottslighet, och man betonar tidiga åtgärder i förebyggandet av brottslighet. Det viktigaste är att motverka utslagenhet eftersom flera faktorer som främjar den brottsliga utvecklingen har samband med att personen har det sämre ställt och är utslagen. Man riktar också det sociala förebyggandet av brottslighet mot vuxna, speciellt till återfallsförbrytare där man vill bryta den brottsliga banan så tidigt som möjligt (Anttila & Törnudd, 1973, s. 153; Graham, 1990, s. 18-19; Delegationen för brottsförebyggande, 1998).

I programmet strävas det efter att påverka människornas självkontroll och förbindning till ett normalt samhälle. Hirschis och Gottfredsons självkontrollteori menar att individer med låg självkontroll har svårt att stå emot lockelser och uppvigling och har därmed svårt att planera sin verksamhet och på förhand inse följderna av den. De lockas av direkta belöningar som till exempel spänning som brottsligheten och andra avvikande beteenden kan erbjuda. Genom att stärka självkontrollen försöker man härmed förhindra att brottslighet uppstår. Bland annat genom barnskyddet kan behovet av att stärka självkontrollen märkas, men möjligheterna att påverka det som sker inom familjerna är naturligtvis begränsade. Men man strävar efter att stärka självkontrollen genom olika stödåtgärder för familjen, bland annat genom föräldrautbildningen (Delegationen för brottsförebyggande, 1998; Lindgren, 1998, s. 37-39; Sarnecki, 2009, s. 244-245).

Med förbindande till ett normalt samhälle menar man individernas förbindande till de normer, värden och allmänt accepterade funktioner som det vardagliga livet bygger på. Som teoretisk grund har man här Hirschis teori om sociala band. Ju starkare förbindelse en person har till det etablerade samhället desto större risk tar individen om han/hon begår ett brott eller asocial gärning. Lämpliga omgivningar som stärker förbindandet till det normala samhället är bland annat skolan och fritidssektorn. Förbindandet kan stärkas genom att erbjuda ett stort utbud av fritidsverksamheter och till exempel genom att förebygga skolfrånskolan (Delegationen för brottsförebyggande, 1998; Lindgren, 1998, s. 34-36; Sarnecki, 2009, s. 243-244).

4.3.4 Det nationella programmet för minskande av våld

Rådet för brottsförebyggande har berett ett nationellt program för minskande av våld som tillämpas vid sidan av det nationella brottsförebyggande programmet. I Finland uppdagades år 2015 totalt 33 900 misshandelsbrott, varav 1 560 grova sådana. I programmet för minskande av våld tar man upp åtgärder som strävar efter att minska speciellt följderna av allvarligt våld i Finland. Programmets syfte är att minska såväl våldet som våldshändelserna och verkningarna av dessa. Målet är att minska våld inom alla befolkningsgrupper och på alla delområden för våld åstadkomma en konsekvent minskning för dem som utsatts för våld. Man vill permanent minska våldsrelaterade dödsfall samt minska våldet som kräver sjukhusvård (Oikeusministeriö, 2005, Statistikcentralen, 2016 [online]).

På det lokala planet betonar man särskilt att identifiera offer för våld i nära relationer och familjevåld och för att ingripa mot våld. Störst risk för att bli utsatt för våld löper man om befinner sig i kriminella kretsar. De vanligaste våldsoffren är sådana som själva är kriminella eller lever med en kriminell och/eller missbrukare. Även de som arbetar med missbrukare och kriminella löper större risk att drabbas av våld. Vanligaste platsen för misshandel mellan män är i eller utanför krogen, där misshandlas ofta obekanta. Flest kvinnomisshandelsfall sker i hemmet av en man de känner. Alkoholpåverkan har stor andel i våldsbrotten. Man räknar med att ca 80% av gärningsmännen är alkoholpåverkade vid tiden för misshandeln. I det nationella programmet för minskande av våld försöker man också förbättra metoderna för att hjälpa de personer som blivit utsatta för våld i nära relationer samt förbättra servicekedjans funktion. (Göransson & Andersson & Kwarnmark, 1988, s. 16-17; Oikeusministeriö, 2005).

4.3.5 Det nationella programmet för den inre säkerheten – En tryggare morgondag

Syftet med programmet för den inre säkerheten är att förebygga och bekämpa olycksfall, olyckor och brott samt att öka säkerheten och känslan av trygghet i vardagen. Programmet bereddes av ministergruppen för den inre säkerheten och samma grupp följer och styr verkställandet. Fungerande basservice, förebyggande av marginalisering och fattigdom, en välfärdsfrämjande utbildningspolitik, omsorg om unga och äldre samt trivsam och trygg

miljö är några av de åtgärder som ligger till grund för en god inre säkerhet. Dock räcker inte alltid dessa åtgärder till för att förhindra en negativ utveckling ur säkerhetssynpunkt och därför behövs också särskilda åtgärder för att säkerheten i vardagen skall förbättras. De viktigaste inhemska utmaningarna är enligt programmet förebyggandet av utslagning och segregation i samhället, vilket har en trygghetsfrämjande och brottspreventiv verkan (Inrikesministeriet, 2012).

Genom att förebygga marginalisering kan man förebygga att en del brottslighet utvecklas. Marginaliseringen har ett klart samband med vålds- och egendomsbrottslighet och med narkotikabrottslighet då man börjar begå brott på grund av sitt eget missbruk. Marginalisering kan också leda till att man ansluter sig till en subkultur som bedriver och godkänner kriminell verksamhet. Den vanligaste förövaren för brott mot liv i Finland är en marginaliserad man som är arbetslös och missbrukar rusmedel och som vid tidpunkten för gärningen är kraftigt berusad. Våldsoffren och förövarna är ofta samma personer. Samma bakgrundsfaktorer är också förknippade med våld i nära relationer och familjevåld. De flesta teorier om brottslighet och social miljö stöder denna form av brottsprevention där man vill förhindra utslagning och segregation och brottslighet som uppstår till följd av detta (Sarnecki, 2009 s. 172; Inrikesministeriet, 2012).

5 Undersökningens genomförande

I detta kapitel kommer jag att redovisa för vilken typ av forskningsmetod jag har använt i undersökningen. Jag kommer också att förklara hur jag gått till väga rent praktiskt och vilka etiska frågor jag beaktat.

5.1 Metod

Eftersom målet med studien är att fånga individuella upplevelser och erfarenheter av brottsprevention ligger det närmast till hands att använda sig av en kvalitativ undersökningsmetod. I den kvalitativa forskningen söker forskaren förståelse och vill skapa sig en bild av den intervjuades livsvärld och hennes relation till den. Den intervjuades utsagor står i centrum och det är de som utgör underlaget för analys och slutsatser. Jag väljer att intervjua personer med fängelsestraff eftersom jag vill ta reda på vad de fängelsedömda har upplevt varit avskräckande från brott och vilka element som fungerat brottspreventivt. Genom en kvalitativ forskningsintervju försöker man förstå ett fenomen utifrån informanternas synvinkel och utgående från deras erfarenheter utveckla en teori. I studien vill jag undersöka och skapa mig en teori över varför individerna utvecklat brottslighet, och vilka åtgärder som fungerat avskräckande från vidare brottslighet (Lantz, 1993 s. 75; Kvale, 1997, s. 35).

Jag kommer att använda mig av en halvstrukturerad eller också kallad semistrukturerad intervjumetod som är ett mellanform av den fokuserade och den strukturerade metoden. I denna intervjumetod brukar frågorna vara specificerade, men intervjuaren har större frihet att förändra frågornas form och ordningsföljd under intervjun för att bättre kunna följa upp svaren och berättelserna från den intervjuade än i en strukturerad intervju. Viss basinformation om ålder, kön och liknande kan man få fram genom standardiserade frågor. Men den kvalitativa informationen om det undersökta ämnet kan intervjuaren få fram genom att försöka få den intervjuade att förtydliga och utveckla sina svar. Forskningsintervjun är en specifik form av ett mänskligt samspel där kunskap utvecklas genom en dialog, därför vill jag ha möjlighet att forma frågorna så att de passar in i dialogen och ger mig en djupare förståelse för den intervjuades upplevelser (Kvale, 1997, s. 117-118; May, 2001, s. 150).

5.2 Etiska frågor

Undersökningspersonerna kommer att informeras om undersökningens generella syfte, hur den är upplagd i stort och om vilka risker och fördelar som kan vara förenade med deltagande i projektet. Detta informerade samtycke innebär att personerna deltar frivilligt i projektet och har rätt att dra sig ur när som helst (Kvale, 1997, s. 107).

För att säkra konfidentialiteten i undersökningen väljer jag att inte banda in intervjuerna, detta eftersom ämnet är känsligt och att det inte skall finnas risk för att personen som intervjuats skall kunna identifieras. Inga av de namn och ortnamn som nämns under intervjun kommer att skrivas ner. För att skydda undersökningspersonernas privatliv kan identifierande drag komma att förändras vid redovisningen av intervjuerna. Alla citat kommer att återges på standardsvenska istället för på dialekt för att skydda personernas identitet. Jag kommer att förstöra allt nerskrivet material från intervjuerna så fort mitt examensarbete är färdigt (Kvale, 1997, s.109).

5.3 Praktiskt genomförande

De intervjuade består av en grupp personer som dömts till fängelse, både villkorlig och ovillkorlig fängelsedom. Jag kom att välja respondenter som var lättillgängliga för mig, jag använde mig då av bekvämlighetsurvalet, dels också för att jag hade ont om tid. Jag valde ut min första respondent via personliga kontakter. Jag kom sedan att ta hjälp av snöbollsmetoden och bad den första intervjuade att ge förslag på vem jag kunde intervjua som nästa och förmedla kontaktuppgifter till denna person, och så rullade det på (Holme & Solvang, 1997, s.183).

5.4 Analyismetod

I nästa kapitel där jag redovisar materialet har jag använt mig av meningskoncentrering, vilket innebär att man formulerar respondenternas svar mer koncist. Jag har försökt finna det viktigaste i respondenternas utsago och omformulerat materialet till kortare meningar. Jag går igenom frågeställningarna var för sig och försöker jämföra respondenternas svar med varandra för att finna likheter och olikheter. Jag kommer i redovisningen att använda mig av citat från intervjuerna, och särskiljer dessa med att använda kursiv stil och citattecken (Kvale, 1997, s. 174).

6 Resultatredovisning och analys

Jag kommer här att redogöra respondenternas svar på mina frågeställningar, jag har försökt finna det viktigaste som kom fram i intervjun. Jag har ett antal teman för frågeställningarna; typ av brottslighet och när den startat, möjliga orsaker till kriminalitet och upplevelser av brottspreventiva åtgärder. Jag började med att fråga bakgrundsinformation; kön, ålder och kriminell bakgrund. Samtliga fyra respondenter är män, åldersgruppen är 33-45 år. Den kriminella bakgrunden varierar, men gemensamt är att alla har flera villkorliga fängelsedomar och en av respondenterna har utöver de villkorliga domarna också två ovillkorliga fängelsedomar som han suttit av.

6.1 Typ av brottslighet och när den utvecklats

För att få insikt i vilken typ av brottslighet det rört sig om frågade jag respondenterna vad de hade för brottslig bakgrund och när den kriminella utvecklingen inleddes. Orsakerna till straff varierade och alla respondenter hade mer än en fängelsedom. Tre av respondenterna var dömda för misshandel och rattfylleri, två för narkotikabrott och två för inbrott och stöld.

”Jag var fjorton första gången jag blev fast för misshandel, misshandlade fem ordningsmän som försökte ta spriten av mig på en dans.”

En av respondenterna uppger att han var fjorton då han första gången gjorde sig skyldig till misshandel. Han var ordentligt berusad vid tillfället. Efteråt har det fortsatt i samma stil, många misshandelsfall berusad och flertalet rattfyllerier. Också en till av respondenterna har en liknande start på sin brottsliga bana, men han inledde karriären några år senare, vid 16 års ålder. Också denna respondent har senare blivit dömd för flertalet liknande fall, och i senare tonåren utvecklade respondenten ett narkotikabruk som bidrog till att den fortsatta brottsligheten blev grövre.

En annan respondent menar att hans brottslighet utvecklades när han flyttade hemifrån som 16 åring och blev skickad av och an mellan två socialkontor, där ingen ville ta ansvar för honom. Att han inte hade pengar till mat gjorde att han kände sig tvungen att börja göra inbrott och stjäla för att få det han behövde.

”Den riktiga brottsligheten började när jag flyttade hemifrån när jag var 16 år, och socialen inte hjälpte mig. Jag skickades av och an mellan två olika socialkontor och ingen ville ta ansvar för mig, och jag fick inga pengar till mat. Och på så sätt började det. (...) Jag har tagit det jag har behövt; mat, pengar och tobak. Första fängesdomen fick jag då jag var 19 år.”

En av respondenterna började med en del bilinbrott och andra småförseelser i 16-årsåldern, i 18-årsåldern kom narkotika in i bilden och brottsligheten ökade och blev grövre. Droganvändningen gjorde att han blev tvungen att stjäla för att finansiera sitt missbruk.

”Häfigt med droger då man är ung, så då barkade det av.”

Gemensamt för alla respondenter är att den brottsliga utvecklingen startat i tonåren, de flesta i 16-årsåldern, det vill säga efter högstadietiden. En av respondenterna gjorde sig skyldig till misshandel redan som 14-åring. Flera har i tonåren börjat använda droger, vilket verkar ha varit en inkörsport till mer och grövre brottslighet.

6.2 Möjliga orsaker till kriminaliteten

Jag försöker med mina frågeställningar i detta tema ta reda på om man kan särskilja några specifika orsaker som kan ha bidragit till den brottsliga utvecklingen, till exempel om det finns missbruk inblandat, om personen har någon neuropsykiatrisk diagnos som kan vara orsak i brottsutvecklingen eller om det inom familjen eller kompisgänget förekommit kriminalitet och missbruk.

6.2.1 Har det inom familjen eller umgängeskretsen förekommit kriminalitet eller missbruk?

Alla respondenter förutom en uppger att de haft en väldigt trygg och bra barndom där varken missbruk eller kriminalitet förekommit i familjen. En av respondenterna svarade att det förekommit både och, men mest innan hans tid.

”Min riktiga far var narkoman, men jag bodde ju med honom bara tills jag var ett år gammal. Och min mormor var alkoholist.”

Respondenten berättar också att han blivit misshandlad av mammans nya man under uppväxten. Han anser själv att misshandeln under barndomen bidragit till att han utvecklade ett kriminellt beteende i tonåren.

”Det har nog påverkat mina vägar i livet. Jag satt bara först och planerade hur jag skulle kunna hämnas. Men jag insåg att jag måste förlåta för det äter upp mig annars.”

Inom teorier om individfaktorer som påverkar benägenheten att utveckla brottslighet (se ovan s. 5-7) har man gjort flertalet studier där man kunnat påvisa ett samband mellan biologiska fäders och söners missbruk och kriminalitet kopplat till detta. Denna teori kunde stöda tanken att en av respondenternas kriminalitet är nedärvd från den biologiska fadern. Också Hirschis teori om sociala band (se ovan s. 13) kan tillämpas, där man menar att personen kan utveckla brottslighet bland annat till följd av problem i anknytningen till föräldrarna. Eftersom respondenten blivit utsatt för misshandel under uppväxten ligger inte denna teori långt borta. Också teorier som stöder tanken att trauman i barndomen kan bidra till asocialt beteende kunde tillämpas.

Resten av respondenterna uppger att det aldrig förekommit varken kriminalitet eller missbruk inom familjen eller den närmaste umgängeskretsen. Men gemensamt för alla är att man i kompisgänget i tonåren började suppa och testa på droger, vilket sedan har lett till andra brottsliga handlingar såsom misshandel och inbrott.

”Jag har nog världens bästa familj, har inte haft några problem under uppväxten. Förstås så skilde sig mina föräldrar där då jag var i trettonårsåldern, men svårt att säga om det inverkade på något sätt. Hade ju inte riktigt någon kontakt med farsan efter skilsmässan och mamma lyssnade jag ju inte på alls så jag for ju och gjorde vad jag ville. Så kanske skulle det ha varit bättre om pappa hade varit med i bilden. Då jag gick i yrkesskolan började man prova på att röka, brajagäng. Sedan exkärningen var ju riktigt nerdrogad redan då vi träffades så jag började ju med amfetamin då. Det blev ju sprutan genast.”

Tre av fyra respondenter uppger att uppväxtmiljön varit idealisk och att man inte haft några särskilda problem under uppväxten. Alla respondenter är uppväxta på landet, ingen har växt upp i någon större stad. Flera respondenter påpekar att man sökt sig till de vildaste personerna man haft runtomkring sig, något som har bäddat för vidare problem.

”Nog hade jag ju vilda kompisar. Jag har alltid sökt mig till de vildaste typerna, fast jag har växt upp i en lugn by. Man hetsade ju varandra att göra mer och mer crazy things. Skulle jag ha växt upp i en stad skulle jag nog vara riktigt kriminell!”

Detta att man i kompisgänget under tonåren pushar varandra att begå mer och mer kriminella handlingar är något som samtliga respondenter tagit upp mer eller mindre. Utgående från hur respondenterna svarat kan man anta att umgänget i tonåren spelat stor roll för den brottsliga utvecklingen för samtliga respondenter. Det är med kompisarna man börjat dricka alkohol och sedan börjat testa på droger, och i kompisgänget verkar den negativa spiralen ha startat för de flesta. Man kan här tillämpa Sutherlands teori om varierande anknytning (se ovan s. 10) som möjlig förklaring på den brottsliga utvecklingen. Sutherland menar att det är inom denna varierande anknytning som inläring av brottsligt beteende sker och att olika relationer kan verka i antingen prokriminell eller antikriminell riktning. Man kan tolka att kompisgänget för respondenterna fungerat prokriminellt, eftersom det tycks vara kompisgänget som hetsat till och lärt ut kriminellt beteende samt kulturelement kopplade till kriminalitet.

Också subkultur- och gängteorier (se ovan s. 11-12) är något som skulle kunna användas för att förklara respondenternas kriminella utveckling. Flera respondenter uppger att de sökt sig till de vildaste personerna i omgivningen, att man funnit en identitet i det gänget. Några av respondenterna påpekade också att de tillhör en subkultur, något som gjort att de känt sig utpekade som kriminella redan innan den egentliga brottsligheten inletts.

”Jag har ju alltid varit utfrysst, men mest kanske för min stil och mitt utseende än för domarna jag har på mig.”

Här kunde man också hänvisa till stämplingsteorin (se ovan s. 12) som en möjlig förklaring till utvecklande av kriminalitet, då personens självbild på grund av omgivningens reaktioner förändrats så att han ser på sig själv som en brottsling och anpassar sitt beteende därefter.

6.2.2 Finns det bakomliggande neuropsykiatriska sjukdomar?

”Jag har ingen diagnos, mamma har ju nog tyckt jag var vild redan som liten. De hade mig på utredning men ’se on vähän vilkas’ tyckte de bara då. Men de hade kanske inte riktigt samma kriterier på 80-talet som nu för ADHD.”

Ingen av respondenterna har någon diagnosticerad neuropsykiatrisk sjukdom, men hela tre av de fyra intervjuade misstänker själva att de har ADHD och tror själva att de nog skulle ha haft bokstavskombinationen om de genomgått utredning med dagens kriterier för hyperaktivitetssyndrom.

”Säkert i barndomen hade jag nog ADHD men inte fanns det ju något sånt på sjuttioalet! Så har ingen diagnos men misstänker att jag har det. (...) Egentligen tror jag att problemen började den dagen jag blev född då jag måste ligga i kuvös. De sa ju åt föräldrarna mina också att jag var hjärndöd så de trodde ju inte att jag skulle gå att fixa. Så jag tror nog det är mycket sånt där i barndomen som har spelat in.”

Teorin om att neuropsykiatriska diagnoser (se s. 7-8) som till exempel ADHD ökar risken för kriminalitet kunde kanske tillämpas då man söker förklaring till varför respondenterna utvecklat brottsligt beteende. Men eftersom ingen av de respondenter som misstänker att de lider av ADHD har någon säker diagnos så är ju detta enbart spekulationer. Men kanske det är som respondenterna själva antyder att om de vore unga idag och genomgick ADHD-undersökning i dagsläget så är det högst troligt att flera av dem skulle diagnosticeras med ADHD. Studier har visat att för pojkar med ADHD är risken att de begår brott och utvecklar

alkoholproblem innan 25 års ålder tio gånger större jämfört med pojkar som ej lider av hyperaktivitetssyndrom. Alla av de respondenter som tror sig lida av ADHD har utvecklat missbruk och kriminalitet innan 25 års ålder.

”Har ingen diagnos men jag misstänker ADHD. Har aldrig fastnat för några droger förutom amfetamin och det måste ju finnas någon orsak till det också...”

Att en av respondenterna har ett amfetaminmissbruk i kombination med misstänkt ADHD-diagnos kunde man uttyda som en form av självmedicinering (se ovan s. 8). Personen har ingen annan missbruksproblematik, inga alkoholproblem och har inte använt sig av andra droger. Här kunde kanske läkemedelsassisterad behandling ha kunnat lösa problemet med amfetaminmissbruk och kriminaliteten kopplad till missbruket.

6.2.3 Har missbruk del i din kriminalitet?

”Det är ju starksprit som är kriminell, inte jag!”

Flera av respondenterna upplever att det är alkoholen som är orsaken till all kriminalitet. Två av respondenterna uppger att alla brottsliga handlingar har begåtts alkoholpåverkad, flera fall av misshandel och rattfyllerier som lett till villkorliga fängelsedomar. Två av respondenterna anser att en del av kriminaliteten var till följd av narkotikamissbruk då man behövt pengar för att finansiera missbruket.

”Misshandelsfallen var väl nog alla något fyllepådrag.”

Samtliga respondenter uppger att det finns missbruksproblematik, vilket slag av missbruk varierar och graden på hur de inverkat på kriminaliteten varierar. Generellt sett bland respondenterna verkar det som att de personer som har alkoholproblem har gjort sig skyldiga till flest våldsbrott, och att de med narkotikaproblem mest dömts för inbrott och stöld. De flesta är också dömda för rattfylleri, en del påverkade av alkohol och en del av andra droger. Men för samtliga kan man dra slutsatsen att kriminaliteten nog inte skulle kommit till den nivå den varit om det inte varit för alkohol eller narkotika, förutom för en av respondenterna som anser att hans narkotikamissbruk inte alls har någonting med kriminaliteten att göra.

”Jag har begått alla brott på nyktert huvud.”

En av respondenterna har haft ett amfetaminmissbruk, men han menar att missbruket och kriminaliteten är två helt skilda saker för honom och att missbruket inte har bidragit till kriminaliteten på något sätt alls. Missbruket var mera ett bruk någon gång ibland innan fängelsedom, men efter att ha kommit ut ur fängelset eskalade amfetaminmissbruket tills han insåg att han måste söka hjälp.

”Jag gjorde ju inget annat första året efter att jag slapp ut, tills psyket for och jag lade in mig på vård.”

Personen är idag så gott som fri från missbruket, tar ett återfall per år ungefär och det är då inte fråga om några långa återfall utan något som sker under en helg. Hur man då skall tolka detta att missbruket och kriminaliteten är två vitt skilda saker eftersom ett amfetaminmissbruk också är en brottslig handling är lite svårt. Personen uppger att han aldrig blivit fast för något drogrelaterat, så om man ser till de handlingar han straffats för så kan man ju säga att drogerna aldrig varit inblandade i personens kriminalitet. Han har aldrig gjort inbrott och stulit för att han behövt pengar till droger, och har aldrig heller begått brott påverkad. Men jag skulle ändå vilja mena att amfetaminmissbruket är kopplat till kriminaliteten på något vis, eftersom han också använder sig av det för att klara av alla tankar och känslor efter att ha suttit i fängelset. Personen tror sig också lida av ADHD så amfetaminmissbruket kan ha varit en form av självmedicinering.

6.3 Upplevelser av brottspreventiva åtgärder

I detta tema försökte jag finna förståelse för respondenternas egna upplevelser av de brottspreventiva åtgärderna och vilken effekt de haft på respondenterna. Är man rädd för att bli straffad? Upplevs en ovillkorlig fängelsedom värre än en villkorlig? Jag försökte också finna det som avskräckt från vidare brottslighet om personen i fråga nuförtiden levde ett hederligt liv.

6.3.1 Har det avskräckt dig från att begå brottsliga handlingar eftersom du varit medveten om att handlingen är straffbar?

”Risken att bli straffad har inte varit avskräckande.”

Alla respondenter svarar snabbt nej på frågan om det har avskräckt från att begå handlingen eftersom man vetat om att den är straffbar. Men efter att ha funderat en stund så kommer det fram tankar om att man nuförtiden nog tänker efter innan man gör något, och att man skulle väga för- och nackdelar mot varandra samt fundera hur stor risken att bli upptäckt är. Upptäcktsrisken verkar spela stor roll då man överväger om det löns att begå ett brott eller ej. Detta stöds av tidigare forskning om allmänprevention (se ovan s. 19) där man kunnat konstatera att allmänpreventiva effekter finns om upptäcktsrisken är hög.

Men samtliga respondenter tar också upp att det var annat i ungdomen, att man inte tänkte på för- och nackdelar innan man begick ett brott då. Detta kan förklaras med att allmänpreventiva åtgärder (se ovan s. 18) har konstaterats ha sämre effekt hos personer med sensationssökande personlighet och andra som har svårt att skjuta upp omedelbar behovstillfredsställelse. Detta är vanligt bland annat för personer med ADHD samt för en del ungdomar, då hjärnan ej ännu är fullt utvecklad.

”Inte tänker man ju efter då man är hög som ett hus, man bara gör ju som det känns bra för stunden.”

Alla de respondenter som begått brottsliga handlingar påverkade av alkohol eller droger menar att de nog inte tänkt alls på att det funnits risk för straff då de begått handlingen. Detta kan förklaras med att förmågan till rationellt tänkande varit nedsatt vid brottstillfället på grund av rusmedel. Allmänpreventionen förutsätter att människan fungerar och tänker rationellt då hon väljer att begå ett brott, i dessa fall kan man förklara orsaken till att straffrisken ej har fungerat avskräckande med att personen ej varit kapabel att göra rationella beslut då han utfört brottet.

Allmänpreventiva åtgärder (se ovan s. 18) verkar inte haft så stor effekt på respondenterna, iallafall inte under den pågående kriminaliteten. Allmänpreventionens idé bygger på att det brottsliga beteendet är rationellt, och eftersom många av respondenterna begått brott påverkade av alkohol eller droger kan man tänka sig att förmågan att tänka och handla rationellt varit nedsatt åtminstone för tiden för brottet. Om risken att bli upptäckt känns väldigt liten kan det också bidra till att de allmänpreventiva åtgärderna är effektlösa. Många av respondenterna upplevde sig ha fått härja fritt i rätt många år innan de blivit fast och straffade för sina brottsliga handlingar, något som man kan anta ha bidragit till att upptäcktsrisken upplevts som väldigt liten och att man ansett att fördelarna med att begå brottet varit större än de eventuella negativa konsekvenserna av handlingen.

6.3.2 Skulle det ha avskräckt dig från att begå gärningen om det funnits kapabla vaktare på plats?

I Cohens och Felsons rutinaktivitetsteori (se s. 13) anser man att det krävs tre element för att ett brott skall kunna begås; motiverad förövare, lämpligt objekt och avsaknad av kapabla vaktare. Cohen och Felson ansåg att det räckte med avsaknad av ett av dessa element för att brottet inte skulle begås, så enligt rutinaktivitetsteorin borde det räcka med att tillföra

kapabla väktare för att förhindra att ett brott begås. Jag valde därför att fråga respondenterna huruvida kapabla väktare skulle ha inverkat på om brottet begåtts eller ej.

Alla respondenter svarar spontant nej på frågan om det skulle ha avskräckt från att begå gärningen om det funnits kapabla väktare på plats. Men efter att respondenterna funderat lite mer på saken kommer några av dem fram till att det nog skulle ha inverkat på om brottet begåtts om det funnits kapabla väktare på plats.

”Det skulle ha avskräckt mig att inte utföra brottet där, men säkert skulle jag ha försökt på ett annat ställe.”

Utifrån respondenternas svar kan man konstatera att kapabla väktare nog skulle ha en avskräckande inverkan, men enbart på den specifika platsen. Man skulle istället söka upp en ny plats där kapabla väktare ej finns och begå brottet där istället, detta skulle ju då inte fungera brottsförebyggande utan istället göra så att det sker en förskjutning av brottsplatsen. Säkert finns det också de som skulle låta bli att göra brottet helt eftersom man inte orkar leta upp en ny plats där man kan begå brottet istället. Men om alla potentiella brottsplatser hade kapabla väktare kunde man anta att det skulle fungera avskräckande i det stora hela och göra så att antalet brott minskade avsevärt. Men det kommer alltid att finnas platser där ingen ser och upptäcktsrisken är liten, och man kan anta att brottsligheten då skulle förflytta sig dit.

”Kanske stölden och misshandeln inte hade blivit av om det hade stått väktare bredvid. Så någonslags avskräckande effekt skulle det ju haft”.

Man kan utgående från respondenternas svar dra slutsatsen att kapabla väktare på plats skulle ha inverkat på de flesta om gärningen begåtts eller ej, men enbart på den specifika platsen där kapabla väktare finns. Den avskräckande effekten av kapabla väktare i de brott där alkohol och droger varit inblandade kan anses vara av mindre vikt, eftersom det rationella tänkandet hos personen som begått brottet varit nedsatt för stunden på grund av alkohol- eller drogpåverkan.

”Jo nog avskräcker det ju. Och nog har man alltid försökt tänka efter lite om det ska löna sig, men inte bryr man ju sig så mycket sedan då man är hög, man gör ju bara vad man gör då”.

6.3.3 Hur långt hade brottsligheten utvecklats innan du blev fast och straffad, har du fått flera straff? Hur avskräckande var straffen?

Jag valde att fråga hur långt brottsligheten hade utvecklats innan respondenten blev fast och straffad av den anledning att tidigare forskning visat att straffet verkar mera avskräckande om det utgör en direkt reaktion på den brottsliga handlingen. Både i allmänpreventiva och individualpreventiva åtgärder (se ovan s. 21-23) vill man tillföra obehag så fort som möjligt för att brottslingen skall förknippa den brottsliga handlingen direkt med de negativa följderna. Detta anses vara särskilt viktigt för unga lagöverträdare. Det finns teoretiska stöd för uppfattningen att bestraffningar som direkt effekt av brottet kan minska benägenheten att utföra brott i framtiden.

En av respondenterna blev fast redan som 14-åring för misshandel, eftersom han var så ung blev det bötesstraff för misshandel och skadegörelse. Den första villkorliga fängelsedom fick han först i 30-årsåldern, så han klarade sig nästan 15 år från det första misshandelsfallet tills han gjorde sig skyldig till misshandel igen, då blev domen ungefär ett halvår villkorligt fängelse. Han har sedan dragit på sig två liknande domar till för grov misshandel. Man kan tänka sig att bötesstraffet han fick som 14 – åring hade någon slags avskräckande verkan eftersom det tog så lång tid innan han gjorde sig skyldig till nästa brott. Han uppger att han vid alla misshandelsfall har varit tvungen att handla i självförsvar, men också att han varit full vid samtliga tillfällen.

”(...)Mest på grund av starksprit och piller. Och att man försvarar sig. (...) Folk flyger på mig och skall döda mig. De gånger jag inte tagit ifrån mig har

jag fått ordentligt med stryk. Så det är ju ett val man gör; antingen försvarar man sig eller så får man stryk och i värsta fall dör.”

Jag upplevde detta lite konstigt att personen alltid handlat i självförsvar men alltid blivit dömd till fängelse. Han nämner också att man i rätten ofta ifrågast varför han använt sådant överväld.

”Men inte tänker man på det då, det var ju en ren reflex att slå han i huvudet då han stack kniven i mig. (...) Man måste ju få försvara sig!”

För denna respondent verkar straffen ändå ha kommit relativt snabbt efter de brottsliga handlingarna, han har blivit fast omedelbart vid misshandelstillfällena. Detta borde göra att personen förknippar gärningen direkt med straffet, något som respondenten också verkar göra. Men som han själv säger så har han varit tvungen att handla snabbt i de situationer där han senare blivit dömd till fängelse, och inte hunnit tänka efter hur man kunde lösa konflikten på ett bra sätt utan har mest handlat för att snabbt eliminera ett hot, och detta har haft tendens att bli väldigt våldsamt gjort och utan tankar på konsekvenserna. Att respondenten alltid varit alkoholpåverkad under tiden för de brottsliga handlingarna samt utsatt för stor psykisk påfrestning genom hot om att bli mördad kan jag tänka mig har påverkat den rationella tankeförmågan samt besluten och gjort att han begått brottsliga handlingar utan att tänka på konsekvenserna.

”Då man har dom på dom på dom så blir det ju avskräckande till sist. Har ju bara suttit hemma till sist, har inte velat åka till någon stad och supa eller så för att slippa allt skit. Hamnar ju ändå bara i något bråk.”

Respondenten anser att de villkorliga fängelsestraffen inte haft någon avskräckande effekt alls i början, men att de villkorliga domarna nog till sist började fungera avskräckande. Han var under tiden för den sista villkorliga domen oskyldigt anklagad för misshandel, och

uppper att han var väldigt nervös att åka in den gången, speciellt då han inte hade gjort någonting.

”Jag var ju på intervjuer till kriminalvårdsbyrån och redan det gjorde ju att man kände sig som en riktig brottsling! De började typ göra plats åt mig på något fängelse fast jag var oskyldigt anklagad! Det var nog många, många nätter jag inte sov det året i väntan på rättegång. Skulle jag ha blivit dömd skulle jag ha hamnat att sitta av. Men då jag sist och slutligen blev friad i rätten tänkte jag att jess nu är jag fri från den här skiten, nu är det över! Jag slutade med starksprit i samma veva för att slippa allt såndär skit.”

Man kan utgående från respondentens berättelse uttyda att det nog hade någon slags avskräckande effekt då det kom så långt att han på riktigt förstod att han kanske kommer att hamna att sitta av domen i fängelse. Att han var oskyldigt anklagad för en misshandel som riskerade att sätta honom i fängelse verkar ha varit en väckarklocka, han verkar faktiskt ha försökt vilja hålla sig undan det som ofta ställt till det så att han begått brottsliga gärningar, starksprit i detta fall, för att förhindra att han skulle göra sig skyldig till ytterligare brott och hamna att sitta av i fängelset.

En av respondenternas kriminalitet hade utvecklats så att han gjorde inbrott i butiker och stugor nattetid och stal saker vid tiden då han blev fast först gången. Inget missbruk är inblandat i stölderna och personen påpekar att han aldrig varit påverkad då han gjort ett inbrott. Första domen blev ett villkorligt fängelsestraff som han avtjänade som samhällstjänst, något han inte uppfattade som avskräckande alls. Han fortsatte med brottsligheten i samma stil också under straffet, man kan uttyda att han upplevde upptäcktsrisken som mycket liten eftersom han fått begå brott ifred utan att bli fast i ungefär fem års tid innan den första domen kom. Då han till sist blev fast var det brottsliga beteendet redan så inkört att det var svårt att bryta med milda metoder och villkorliga fängelsedomar hade ingen avskräckande effekt. Samhällstjänsten verkar mest ha upplevts som trevlig att utföra. Han hade sedan försökt komma undan sina problem genom att flytta till annan ort, men eftersom straffsystemet är rätt långsamt fick han efter att han börjat försöka ordna upp sitt liv plötsligt reda på att han hade två domar som skulle verkställas.

"(...) sen tog det typ ett år innan domen kom. Under tiden hade jag fått en dom till som inte hade blivit verkställd, det visste jag inte heller om. Sen flyttade jag ju till annan ort och så ett tu tre kom det att jag skulle och sitta ett år då helt plötsligt. Då hade jag ju redan börjat försöka få ordning på livet och då brakade det ju igen."

En annan respondent hade hunnit utveckla ett ordentligt narkotikamissbruk och kriminalitet kopplad till missbruket innan han blev straffad första gången. Han blev som 19-åring fast för rattfylleri samt narkotikabrott vilket gav en villkorlig dom på ca 6 månader samt prøvotid på ett och ett halvt år. Han anser att han nog funderade lite över sin situation i det skedet, om det verkligen var någonting som gav honom något. Respondenten hade redan hållit sig i de kriminella kretsarna redan några år innan domen, och på grund av att missbruket redan var invant fortsatte det i samma stil också efter för domen..

"Första gången jag blev fast funderade jag nog om det skulle vara någon lönsamhet i dethär (...) Men då man använde lite mera substanser bara så glömde man ju bort det."

Personen berättar att han nog blivit fast under prøvotiden och fått fler domar på sig, men att de aldrig verkställts av någon konstig anledning. Han upplever att han kommit väldigt lätt undan alla gånger, att det inte riktigt blivit några konsekvenser av straffen och att de därför aldrig haft någon avskräckande inverkan. Han upplever helt enkelt konsekvenserna av brotten som för små i förhållande till de positiva effekterna för att straffen skall ha någon preventiv inverkan.

"Jag vet jag blev dömd till samhällstjänst en gång, men det behövde jag nu aldrig lyfta ett finger för! Så det blev ju som inga konsekvenser av det. (...) Och en gång måste jag springa till någon gubbe och prata en gång i månaden, var väl något sånär rikosseuraamus av något slag. Men man var nu dit och pratade om väder och vind, han funderade hur det var med missbruket och

sådär och jag tyckte nu bara att jotack bara bra och så var det inte mer med det.(...) Sedan råkade jag vara och elda upp en sju bilar och ett garage en gång också, och det blev bara typ skadegörelse av det.”

Jag tycker det är lite konstigt att personen kommit så lätt undan, att han blivit dömd men att domarna aldrig har verkställts trots nya brott. Om alla brottslingar skulle behandlas på detta sätt så skulle hela den brottspreventiva tanken med straffsystemet gå förlorad. Om man vet att man kan bli dömd men att det aldrig blir några konsekvenser av domen antar jag att fungerar väldigt prokriminellt för många. Jag tycker inte det är konstigt att personen inte upplevt straffhotet som avskräckande då han sluppit undan så lätt.

En annan respondent med nästan identiskt brottslig bakgrund påpekar också att han aldrig upplevt de villkorliga domarna som någonting avskräckande, han var ju lika fri iallafall. Han fortsatte också brottsligheten likadant som innan domen. Också denna respondent hade hunnit köra in det brottsliga beteendet och missbruket några år innan första domen kom. Denna respondent hamnade nästan att sitta av ett straff en gång, på grund av böter som omvandlats till fängelsestraff. Han hann bli förd till fängelset och placerad i en cell innan man meddelade att böterna hade betalats och att han kunde lämna fängelset.

”Det var nog en väckning, jag hade träffat min nuvarande fru redan då och lagt brottsligheten på hyllan redan innan den dagen då de lade mig i fängelset.”

6.3.4 Kunde man ha gjort något för att förhindra den kriminella utvecklingen?

”Jag har tänkt mycket på detdär men jag har som inte hittat något svar på det.”

Flera av respondenterna upplever frågan svår att svara på, och att det inte finns något enkelt svar. Men flera respondenter antyder att kamratval och umgängeskretsen nog var orsaken till en stor del av kriminaliteten.

”Så kanske det skulle ha varit ogjort om det inte var för umgänget.”

Några av respondenterna tar upp att brottsligheten nog kunde ha brutits i ett tidigare skede om straffen hade varit hårdare i början.

”(...) man har benägenhet att börja mjukt. Men man skulle behöva lägga in ett hårdare straff i början och inte dalta med samhällstjänst efter samhällstjänst utan ge ett ordentligt straff direkt efter första samhällstjänsten om man inte sköter sig!”

”Om dedär domarna hade varit strängare från första början skulle man väl nog ha tänkt två gånger innan man gjorde något. Tror nog det har någonslags inverkan på folk. (...) Skulle jag ha fått ett värre straff i början skulle jag nog tänkt efter mer.”

Flera av respondenterna anser att man skulle behöva gå ut hårdare i början och straffa ordentligt redan i början av den kriminella banan för att avskräcka från fortsatt brottslighet. Respondenterna anser att man kanske skulle kunna få en chans till samhällstjänst men om man inte sköter sig så borde man få ett ovillkorligt fängelsestraff direkt. Man upplever att det daltas så mycket i början att straffen saknar avskräckande effekt. Det är först då man hunnit utveckla brottsligheten under en längre tid som straffen blir hårdare, och då är man redan så djupt rotad i kriminaliteten att ett ovillkorligt fängelsestraff inte känns som att det spelar någon roll. Man har ändå inget att förlora för man står redan så långt utanför i samhället.

Man upplever det också viktigt att ha personligt stöd, en kontaktperson eller liknande, som kan hjälpa en att hålla sig på banan. Någon som hjälper till med boende och sysselsättning, speciellt efter en tid i fängelse. Respondenterna anser att man i avsaknad av stöd lätt halkar tillbaka på den brottsliga banan. En av respondenterna efterlyser också någon man kunde prata med i tonåren, en slags extravuxen man har förtroende för. Respondenten tror att man kunde ha förhindrat den negativa utvecklingen om man haft en ordentlig vuxen i umgänget som man sett upp till i ungdomen och som brytt sig om en. Han påpekar också att han inte efterlyser någon socialarbetare eller kurator, ingen som är utbildad till att säga saker, för dem lyssnar man ändå inte på i ungdomen. Utan helt vanliga människor med vanliga yrken och vanliga hobbyer.

Bara en av respondenterna upplever att det inte finns något som skulle ha kunnat förhindra den brottsliga utvecklingen.

”Det finns inget man skulle ha kunnat gjort för att förhindra att jag blev kriminell. Det är nog bara livets gång, livets lott.”

6.4 Efter straff

I detta tema diskuterades hur det sett ut efter straffet/straffen, om man gått tillbaks till gamla banor eller om man försökt hålla sig ifrån brottslighet. Jag försökte också finna vad det var gjort att respondenten slutat med kriminalitet om så var fallet.

6.4.1 Återgick du till de gamla banorna eller försökte du hålla dig ifrån brottslighet?

Alla av respondenterna uppger att de har avslutat sin kriminella livsstil. För alla krävdes det många villkorliga domar, för någon också ovillkorlig, innan man insåg att det inte var så man ville leva sitt liv och att man kunde ha ett bättre liv utan brottslighet. För de flesta verkad det ha varit någon slags väckning när man insett att man nog kommer att åka in och sitta av straffet om man inte bryter beteendet.

”Det är ju bara onödigt att ha någonting på sig hela tiden och vara stämplad då man försöker vara en laglydig medborgare. Jag försöker lyda lagen och det har jag alltid gjort.”

Samtliga respondenter upplever att de börjat tänka efter mer innan de gör något nuförtiden, förr handlade man bara som det kändes bra för stunden, numera handlar man mera långsiktigt. Detta kunde kanske förklaras med att personerna har blivit äldre och mognat, eftersom alla respondenter inledde sin brottsliga karriär redan i tonåren.

Alla utom en av respondenterna har inte längre något missbruk, så man har heller inte orsak att begå brottsliga handlingar på grund av missbruket. En av respondenterna uppger att han fortsättningsvis använder droger så gott som dagligen, men har aldrig blivit straffad för detta och några våldshandlingar har han inte utfört på väldigt lång tid. Han anser själv att han skulle vara en helt hederlig person om det inte vore för att droganvändningen var illegal.

”Jag tycker att det borde legaliseras och bli statligt så att man får använda droger men inte sälja droger. Det är många droganvändare som behöver rehabilitering istället för straff. Om man kollar på en massa kaverin och så. Åt dem hjälper inget straff. Dem behöver hjälp.”

Respondenten själv har aldrig blivit erbjuden rehabilitering, och uppger att han nog aldrig skulle ta emot något sådant heller. Men han efterlyser samtidigt hjälp åt dem som har missbruksproblematik och tror att rehabilitering skulle ge bättre brottspreventiv effekt än enbart straff. Detta stöds av individualpreventionens tanke (se ovan s. 22) om vård och anpassning i samband med straff.

6.4.2 Vad gjorde att du valde att sluta?

Vad respondenterna har upplevt att ha varit den specifika orsaken till att man lagt brottsligheten på hyllan är väldigt individuellt och det är många faktorer som spelat in. Men man kan ur berättelserna uttyda att de mellanmännsliga relationerna har spelat en stor roll för alla respondenter då de valt att lämna kriminaliteten. För de flesta av respondenterna verkar det som om personliga relationer haft en större brottspreventiv inverkan och större avskräckande effekt på brottslighet än de så att säga riktiga brottspreventiva åtgärderna som till exempel fängelsestraff. Det är på grund av familjen och/eller kärleken som de flesta valt bort kriminaliteten och missbruket ur sitt liv. Man vill inte riskera att förlora familjen eller att göra dem besvikna.

”Jag slutade med alla droger och började arbeta då jag träffade frun.”

”Jag fick välja, henne eller drogerna.”

”Då man var yngre fortsatte nog samma ruljans efter straffen också. Men det lugnade ju ner sig sedan då barnen kom. (...) Blev familjefar.”

”Personer som visat att de genuint bryr sig om mig gjorde att jag insåg att okej jag kan göra men jag vill inte göra. Och att min son skall kunna se mig som sin pappa och inte som en brottsling har avskräckt från att fortsätta.”

En av respondenterna upplever det som att han plötsligt fick ett samvete, han hade aldrig tidigare ångrat något han hade gjort. Han tror att det var för att han träffade människor som visade att de brydde sig om honom. Så också här kan man peka på de mellanmännsliga relationerna som en betydande faktor i valet att lämna kriminaliteten bakom sig.

”Och jag vet inte vad som gjorde att jag under sista fängesdomen kom in i en känslvärld där jag började fundera över vad jag har gjort. (...) Jag fick som ett samvete där plötsligt. Tror det öppnade upp känslvärlden då någon visade att de bryr sig om mig som människa. Och på ett sånt sätt att jag fattade det också. Jag började förstå att andra människor har känslor. Vilket jag börjat beakta. Jag var jävligt kall förut. Och i dagsläget har jag jävligt svårt att hantera alla känslor, och det blir bara värre och värre med åren. Har blivit så känslig.”

”Jag kom fram till det att det är bara så att antingen slåss man tills man dör eller har ihjäl någon annan.”

En respondent med många våldshandlingar i bagaget har kunnat konstatera att risken att det händer något fatalt är så stor att det inte lönar sig att hålla på som han har gjort. Alla våldshandlingarna har gjorts alkoholpåverkad och respondenten uppger att han slutat med strarksprit helt och hållet för att undvika att riskfyllda situationer kan uppstå.

Miljön verkar ha en stor del i huruvida man klarar av att upprätthålla en hederlig livsstil efter att man bestämt sig för att avsluta det brottsliga beteendet. Flera upplever att miljöombyte var ett måste för att komma ifrån kriminaliteten. Flera av respondenterna har valt att helt skära av kontakten till kompisarna man haft under tiden för kriminaliteten.

”Miljöombytet var nog mer viktigt än jag själv har insett faktiskt. Tror det skulle ha gått som för många vänner om jag flyttat tillbaks till min tidigare bostadsort, antingen hade det slutat i drogträsket eller i kriminaliteten.”

Jag skulle utgående från respondenternas utsagor vilja påstå att det är väldigt viktigt att ha personer runt sig som inte är en del av kriminaliteten för att man själv skall kunna ta sig därifrån. Respondenterna har känt sig tvungna att bryta kontakten till det kriminella umgänget för att kunna upprätthålla en hederlig livsstil också efter avtjänat straff, för att inte halka tillbaks i gamla vanor.

De respondenter som uppgett att de haft personer i sitt kontaktnät som stått utanför kriminaliteten har upplevt sig ha det enklare att gå tillbaka till ett hederligt liv än de som inte haft annat umgänge än de kriminella kretsarna. Detta är förståeligt då en person som inte har kontakter utanför den kriminella världen och inga förbindelser till det normala samhället inte har något att förlora på att begå brott, detta stöds av Hirschis teori om sociala band (se ovan s. 13), och att sedan bestämma sig för att avsluta kriminaliteten och bryta kontakten med allt och alla som en person känner till kan vara ett oöverkomligt stort steg.

7 Kritisk granskning och slutdiskussion

För att ha fått ett mera vetenskapligt mätbart resultat kunde jag ha använt mig av en kvantitativ undersökningsmetod med enkätsvar för att få en bredare grupp respondenter. Men eftersom jag ville få fram de individuella upplevelserna av de brottspreventiva åtgärderna var den kvalitativa undersökningsmetoden bättre. Jag är glad att jag utförde studien kvalitativt, då jag fick möjlighet att ta del av flera personers livshistorier och få en djupare förståelse för varför brottsligheten utvecklats och vilka åtgärder som individerna har upplevt vara avskräckande för brottsligheten.

I och med min undersökning kan jag konstatera att alla respondenters kriminella utveckling skulle kunna förklaras med en eller flera olika teorier om varför brottslighet utvecklas. En del av respondenterna hade så många faktorer som ökar risken för kriminalitet i sitt liv att jag tycker det vore konstigt om de inte hade blivit kriminella. Till exempel kombinera

misstänkt ADHD med dåligt umgänge under uppväxten, missbruk och kriminalitet i släkten, misshandel i barndomen och lite missbruk därtill och jag anser att sannolikheten att personen utvecklar asocialt beteende och kriminalitet är större än sannolikheten att personen inte gör det.

I undersökningen har jag fått ta del av vad respondenterna har upplevt som avskräckande för brottslighet. Kapabla väktare är en faktor som respondenterna anser fungerar brottsförebyggande, men denna typ av prevention är väldigt snäv eftersom den bara fungerar brottspreventivt på det specifika området där den kapabla väktaren finns. Risker för denna typ av brottsprevention är att brottstillfället och platsen bara förskjuts, brottet hindras inte helt att begås.

Hotet om straff har för alla respondenter inte haft någon direkt avskräckande effekt. Respondenterna upplever att straffen är väldigt milda i början av den kriminella karriären vilket leder till att straffhotet ej fungerar som en avskräckande faktor. Flera respondenter ansåg att man hade kunnat stoppa den kriminella utvecklingen i ett tidigare skede om straffen hade varit hårdare i början. Man kan dra slutsatsen att man borde ge strängare straff genast då en person blir fast för ett brott för att straffet skall ha en avskräckande funktion på vidare brottslighet. Villkorliga fängelsedomar upplevs ofta som ingenting, eftersom de inte har några direkta konsekvenser på personens liv, man är lika fri som innan. Jag tror utgående från respondenternas berättelser och upplevelser att man kunde förebygga många fall av återfallsbrottslighet om man gav förstagångsförbrytarna ovillkorliga fängelsestraff istället för villkorliga straff.

Att ge strängare straff redan i början av den kriminella utvecklingen anser jag skulle fungera brottspreventivt också på det sättet att man minskar på motivationen hos förövaren. Om riskerna med att begå brottet upplevs större än de positiva utkomsterna av brottet borde detta helt logiskt fungera motivationsminskande. Också upptäcktsrisken spelar stor roll, de respondenter som fått begå brott under en längre tid utan att bli fast upplevdes ha större benägenhet att fortsätta i samma stil också efter straffet samt har svårare att ta sig ur kriminaliteten ju längre den fått pågå.

De villkorliga fängelsedomarna verkar inte ha haft någon avskräckande effekt alls. Men när man sedan väl har insett att man faktiskt kommer att hamna att sitta av domen om man inte sköter sig har en del av respondenterna börjat uppfatta också de villkorliga domarna som avskräckande. Men flera av respondenterna påpekade också att de gjort sig skyldiga till relativt små brott så att tiden de skulle ha hamnat att sitta av inte skulle ha varit så lång, något som gör att inte heller en ovillkorlig fängelsedom skulle ha fungerat avskräckande. Men efter att man skaffat familj har det blivit viktigare att inte begå brott och riskera att åka in, man vill inte förlora familjen på grund av kriminaliteten.

Jag har kunnat konstatera att bland mina respondenter har mellanmänskliga relationer spelat större roll än de allmänpreventiva och individualpreventiva åtgärderna då det gäller att lämna kriminaliteten. För respondenterna personligen har det inte verkat göra så stor skillnad om de åkt in för att sitta av sin dom eller ej, men på grund av, eller kanske tack vare, familjen eller andra nära relationer har de valt att hålla sig på den rätta vägen och lämnat brottsligheten. Många upplever det som att de inte vill göra folk i sin närhet besvikna genom att begå brott och riskera att bli straffade. Också personligt stöd anses vara viktigt då man väljer att bryta en kriminell livsstil.

Miljöombyte är något som flera respondenter tagit upp som en bidragande orsak till att de lyckats avsluta sin kriminella karriär. Genom att bryta upp med gamla kompisar och vanor och flytta till en ny ort har man kunnat starta om från början, något som många ansåg skulle ha varit omöjligt på den gamla bostadsorten där det kriminella umgänget fanns. Respondenterna upplever det som att lockelsen till de gamla banorna är för stark på den plats och i det umgänge kriminaliteten pågått och att rehabiliteringen därför fungerat bättre och smidigare i en ny miljö.

Källförteckning

Anttila, I., Törnudd, P., 1973. *Kriminologi - I kriminalpolitiskt perspektiv - En lärobok*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.

Beccaria, C., 1998. *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Helsinki: Edita.

Blomberg, D., 1971. *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Stockholm: Natur och kultur.

Brottspåföljdsmyndigheten, 2014. *Brottspåföljdsmyndighetens statistiska årsbok 2014*. www.rikosseuraamus.fi [hämtat 5.4.2016].

Delegationen för brottsförebyggande, 1998. *Trygga tillsammans – Ett nationellt brottsförebyggande program*. www.rikosentorjunta.fi [hämtat 5.4.2016].

Ekbom, T., Engström, G., Göransson, B., 2011. *Människan brottet följderna*. (7. uppl.) Stockholm: Natur och kultur.

Frände, D., 2001. *Allmän straffrätt*. Helsingfors: Forum Iuris.

Graham, J., 1990. *Crime Prevention Strategies in Europe and North America*. Helsinki: HEUNI.

Göransson, Birgitta., Järholm Andersson, Inga., Kwarnmark, Elisabet, 1988. *Männen bakom kvinnovåldet*. Stockholm: Prisma.

Haapasalo, J., 2008. *Kriminaalipsykologia*. Juva: WS Bookwell OY.

Holme, I M. & Solvang, B K., 1997. *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Studentlitteratur: Lund.

Inrikesministeriet, 2012. *En tryggare morgondag – Program för den inre säkerheten*. www.intermin.fi [hämtat 6.4.2016]

Kainulainen, H., 2009. *Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Kvale, S, 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lantz, A., 1993. *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Lindgren, S-Å., 1998. *Om brott och straff - Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Oikeusministeriö, 2005. *Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi*. www.oikeusministerio.fi [hämtat 6.4.2016]

Sahlin, I., 2000. *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv förlag.

Sarnecki, J., 2009. *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Statistikcentralen, 2016. *Brott som kommit till polisens kännedom*. www.findikaattori.fi [hämtat 5.4.2016]

Victor, D., 1995. *Varning för straff*. Stockholm: Fritzes förlag AB.

Finlands författningssamling:

Finlands grundlag 11.6.1999/731. www.finlex.fi [hämtat 3.2.2016]

Strafflag 19.12.1889/39. www.finlex.fi [hämtat 3.2.2016]

Lag om avskaffande av dödsstraffet ur straffsystemet 343/1972. www.finlex.fi [hämtat: 16.2.2016]

Intervjufrågor

Bakgrundsfakta, typ av brottslighet och när den utvecklats

Kön, ålder? Brottslig bakgrund?

I vilket skede uppstod brottsligheten?

Möjliga orsaker till kriminaliteten

Har det inom familjen eller umgängeskretsen förekommit kriminalitet eller missbruk?

Finns det bakomliggande neuropsykiatriska sjukdomar?

Har missbruk del i kriminaliteten?

Upplevelser av brottspreventiva åtgärder

Har det avskräckt dig att begå brottsliga handlingar eftersom du varit medveten om att handlingen är straffbar?

Skulle det ha avskräckt dig att begå gärningen om kapabla väktare funnits på plats?

Hur långt hade brottsligheten utvecklats innan du blev fast och straffad, har du fått flera straff? Hur avskräckande var straffet/straffen?

Kunde man ha gjort något för att förhindra den kriminella utvecklingen?

Efter straff

Återgick du till de gamla banorna eller försökte du hålla dig ifrån brottslighet? Vad gjorde att du valde att sluta?